

SANCTI AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

DE POENITENTIA,

LIBRI DUO^a.

389 CAPUT PRIMUM.

Moderationis laus. Quam necessaria sit ea virtus præfectis Ecclesiae, potissimum Dominicæ charitatis ac mansuetudinis exemplo demonstrari. Ab hac ergo cum desciverint Novatiani, eos pro Christi discipulis habendos non esse: quorum superbia et inclementia castigatur.

1. Si^b virtutum finis ille est maximus, qui plurimorum spectat profectum, moderatio prope omnium pulcherrima est: quæ ne ipsos quidem quos damnat, offendit; et quos damnaverit, dignos solet facere absolutione. Denique sola est, quæ Domini quæsitam sanguine Ecclesiam propagaverit, imitatrix beneficii cœlestis, et redemptionis universorum salubri fine temperans, quem ferre possint aures hominum, mentes non refugere, non pavere animi.

2. Etenim qui studet humanæ infirmitatis emendare vitia, ipsam infirmitatem suis debet sustinere, et^c quodammodo pensare humeris (*Luc. xv, 5*), non abjicere. Nam pastor ille Evangelicus lassam ovem vexisse legitur, non abjecisse (*De Pœnit. dist. I, c. Serpens, § Nam pastor*). Et Salomon ait: *Noli justus esse nimium (Eccl. vii, 17)*; debet enim justitiam temperare moderatio. Nam quemadmodum se tibi curandum præbeat, quem **390** fastidio habeas; qui

^a Scripti circ. ann. 384.

^b Codex Germ. unus an. cir. 800 ita incipit: *Quando nos Deus terret, non frangere vult, sed punire non vult. Ait quidam psalmus: Dedisti metuentibus te significationem, ut fugiant a facie arcus. Arcus enim quando intenditur, quantum retrorsum manus reducit, tanto ictus vehementior concitatur: sic et minæ Dei tanto gravius veniunt, quanto diutius differuntur. Tamen misericordiæ est cum differtur, ut pœnitens sanetur, sanatus non damnatur. Apostolum audi: An divitiarum bonitatis ejus longanimiter contemnis? Ignoras quia benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit! Sed ut possimus vitia nostræ infirmitatis emendare, etc. Alii cod. atque edit. sibi consentiunt invicem, nisi quod in illorum nonnullis habetur. Si vatum finis. Et infra, pro redemptionis universorum, in uno legitur, redemptoris, in duobus redemptione universorum. Et pro salubri fine temperans; in quibusdam, salubris finis et temperans; in aliis salubris fine et temperans.*

^c Mss. tres, quoquo modo versare; Clar., quodammodo pavare.

^d Novatianos ut se a Catholicis, quos pro immu-

A contemptui se, non compassioni medico suo putet futurum?

5. Ideo Dominus Jesus compassus nobis est; ut ad se vocaret, non ut deterreret. Mitis venit, venit humilis. Denique ait: *Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis, et ego vos reficiam (Matth. xi, 28)*. Relicit ergo Dominus Jesus, non excludit, neque abjicit: meritoque tales discipulos elegit, qui Dominicæ voluntatis interpretes, plebem Dei colligerent, non repudiarent. Unde liquet eos inter Christi discipulos non esse habendos, qui dura pro mitibus, superba pro humilibus sequenda opinantur: et cum ipsi quærant Domini misericordiam, aliis eam denegant; ut sunt doctores Novatianorum, qui^d mundos se appellant.

B 4. Quid his superbius, cum Scriptura dicat: *quia nemo mundus a peccato, nec unius diei infans (Job. xiv, 4)*; et David clamet: *A delicto meo munda me (Psal. I, 2)*? Sanctiores isti quam David, de cujus nasei familia Christus incarnationis elegit mysterio, cujus posteritas^e aula cœlestis est, utero virginali suscipiens mundi Redemptorem? Quid autem durius, quam ut indicant pœnitentiam, quam non relaxent; cum utique veniam negando, incentivum auferant pœnitentiæ? Nemo enim potest bene agere pœnitentiam, nisi qui speraverit indulgentiam (*De Pœnit., dist. I, cap. Nemo potest*).

dis habebant distinguerent, καθαρῶν appellationem sibi arrogasse auctores sunt Eusebius lib. iv Hist. Eccl. cap. 23, Epiphanius *Hæresi* 79, Augustinus *de Hæres.* 38, Theodoretus lib. iii *Hæret. Fab.* et alii: quos inter festive admodum in eos August. lib. de Agone Christ. cap. 2 ita ludit: *Qui nomen suum si vellent agnoscere, mundanos se potius, quam mundos vocarent.* Idem illi catholicos, ut ex Cypriano, Iaciano, Augustino, multisque aliis discere est, nuncupabant *Apostaticos* et *Capitolinos*: quod iis qui in Capitolio Jovi libaverant, communicarent; et ab his vicissim appellabantur *Montenses*, sive ab aliquo loco ita vocato, sive propterea quod Novatus studuisset Felicissimo, qui ut ex Cypr. epist. 41 discimus, in montem cum suis secesserat: dicebantur etiam *scævæ*, forte non ob aliud nisi quod cum potestate ligandi peccata uterentur, non autem solvendi, eos quodammodo imitarentur, qui, ommissa dextera, lævam solam ad ministerium adhibent. Vide Conc. Lab. tom II, pag. 954.

^e Ita vet. edit. ac plures mss.; at Rom. edit. cum aliis, *aula cœlestis est uterus virginis; mss., virginalis.*

391 CAPUT II.

Quod Novatiani dicunt se non nisi lapsis negare communionem, hoc neque cum Scriptura, neque cum sua ipsorum doctrina congruere: quod vero divinæ potestatis reverentiam prætexunt, eos hoc ipso in illam esse injurios; cum is injuriam inferat, qui creditum sibi munus aut ejus partem nolit exercere: cæterum ligandi et solvendi jus quod hæresi non potest attribui, pulchre vindicari ab Ecclesia, quippe quæ Spiritu sancto id accèperit, in quem isti superbe agunt.

5. Sed negant his oportere reddi communionem, qui prævaricatione lapsi sunt. Si unum tantum crimen exciperent sacrilegii, cui veniam negarent, dure quidem, sed tamen divinis tantum redargui viderentur sententiis, assertionibus tamen suis convenirent; Dominus enim trimum nullum excipit, qui peccata donavit omnibus. At cum^a omnia peccata Stoicorum quodam more paribus putent æstimanda mensuris, et æque eum qui gallum, ut alunt, gallinaceum, atque illum qui patrem suffocaverit, perpetuo asserant cælestibus abdicandos mysteriis; quomodo unius criminis obijciunt reos,^b cum indignissimum esse non possint etiam ipsi negare, ut paucorum pœna perveniat ad multos?

6. [Atlas cap. II.] Sed autilit se Domino deferre reverentiam, cui soli remittendorum criminum potestatem reservent. Immo nulli majorem injuriam faciunt, quam qui ejus volunt mandata rescindere, commissum utinam refundere. Nam cum ipse in Evangelio suo dixerit Dominus Jesus: *Accipite Spiritum sanctum; quorum remisistis peccata, remittuntur eis: et quorum detinueritis, detenta erunt* (Joan. x. 22, 23);

^a Forte an pugnare inter se videantur, quod hic dicuntur omnia peccata æqualia esse Novatianis, et quod infra illidem referuntur manifestum discrimen inter graviore ac leviores culpas inducere. Verum ibidem non obscure indicat S. Doctor eam quam istis memorat responsonem, posteriorum esse Novatianorum: antiquiores autem de peccatorum paritate illud sensisse, quod hic traditur. Satis tamen probabile est Novatianum primo insimulatum quasi paria faceret quælibet peccata, eo quod libellaticos æque a reconciliatione excluderet ac thurificatores, tum doctrinæ suæ consequentia inducium peccatorum differentiam omnem rejecisse, tum etiam ut objectionem illam eluderet, qua ad poenitentiam, quæ lapsis ab eo denegabatur, adulteros admittere arguebatur a Cypriano: cum vero æqualitas illa criminum secutis temporibus nimis odiosam redderet eandem sectam, recentiores illius professores ab eo dogmate duxisse recedendum. Quod porro ad exemplum a parentis et gallinacæ nece petium, illud ipsum proponitur a M. Tullio in Orat. pro L. Murena, et aliud de patris etiam ac servi cæde in Paradoxo 5. Sed hic non satis sibi constare videtur ipse Cicero; nam cum peccatorum æqualitatem ibi defendat, confiteri tamen cogitur, eum qui patrem occiderit, multa peccare. Merito igitur de hac opinione Stoicorum Horatius:

Quis paria esse fere placuit peccata, laborant
Cum ventum ad verum est: sensus moresque repugnant.
Et infra:

Nec vincet ratio hoc, tantumdem ac peccet idemque,
Qui teneros caules alieni frerit horti,
Et qui nocturnus divum sacra legerit, etc.

A quis est ergo qui magis honorat, utrum qui mandatis obtemperat, an qui resistit?

7. Ecclesia in utroque servat obedientiam, ut peccatum et alliget et relaxet: hæresis in altero immittit, in altero inobediens; vult ligare, quod non resolvat: non vult solvere, quod ligavit; in quo^d se sua damnat sententia. Dominus 392 enim par jus et solvendi esse voluit et ligandi, qui utrumque pari conditione permisit (*De Pœnit.*, dist. 1, cap. *Verbum Dei*, § *Dominus*). Ergo qui solvendi jus non habet, nec ligandi habet. ^e Sicut enim secundum Dominicam sententiam, qui ligandi jus habet, et solvendi habet: ita istorum assertio se ipsam strangulat; ut quia solvendi sibi jus negant, negare debeant et ligandi. Quomodo igitur potest alterum licere, alterum non licere? ^f Quibus donatum utrumque est, aut utrumque licere manifestum est, aut utrumque non licere certum est. Ecclesiæ utrumque licet, hæresi utrumque non licet; jus enim hoc solis permissum sacerdotibus est. Recte igitur hoc Ecclesia vindicat, quæ veros sacerdotes habet: hæresis vindicare non potest, quæ sacerdotes Dei non habet. Non vindicando autem ipsa de se pronuntiat, quod cum sacerdotes non habeat, jus sibi vindicare non debeat sacerdotale. Ita impudenti contumacia pudentem cernimus confessionem.

8. Spectat etiam illud, quoniam qui Spiritum sanctum accepit, et solvendi peccati potestatem et ligandi accepit. Sic enim scriptum est: *Accipite Spiritum sanctum; quorum remisistis peccata, remittuntur: et quorum detinueritis, detenta erunt* (Joan. xx, 22, 23). Ergo qui solvere non potest peccatum, non habet Spiritum sanctum. Munus Spiritus sancti est officium sacerdotis, jus autem Spiritus sancti in sol-

^b Horum verborum quæ paulo intricatiora sunt, hic ordo est: cum ipsi etiam negare non possint indignissimum esse, ut paucorum, lapsorum scilicet, pœna perveniat ad multos, nempe ad quorumcumque criminum reos.

^c Rom. edit. sola, *quam et cuius volunt*. Male, cum antecedens *nulli* non in tertio singulari casu, sed in primo plurali positum sit, ut clarum erit examinanti.

^d Mss. aliquot, *se suamque damnat sententiam*. Minus commode.

^e Sicut enim... *et solvendi habet*, in mss. Laud., Sorb. et Mich. desiderantur, sensu nihilo deteriori.

^f Ita Gill. ac mss. omnes præter Albin. duos, ubi legitur: *Quibus donatum utrumque est, et utrumque licere certum est. Ecclesiæ autem*, etc. Amerb. vero et Eras., *Si quibusdam datum utrumque est licere, aut utrumque non licere: certum est Ecclesiæ utrumque licere, hæresi utrumque non licere*. At Rom. edit. sola, *Quibus datum, utrumque est licere: at quibus non datum, utrumque non licere certum est*, etc., ut Amerb.

^g Edit. ult. Paris., *quæ verus Sacerdos habet*. Paucis vero interjectis *pro sacerdotes Dei*. Rom. edit. cum mss. duobus habet, *sacerdotes veros*. Hoc autem loco Ambrosius in adversariorum suppositione disputans nihil aliud docet, nisi sacerdotales actus episcoporum presbyterorumve Novatianorum illicitos esse; validam enim ipsorum existisse ordinationem Patres Conc. Nicæni can. 8, non obscure significaverunt; quandoquidem clericis omnibus ab eadem hæresi ad Ecclesiam redeuntibus gradum suum atque ordinem decrevit conservandum. Sic ergo sacerdotes hæreticorum veri negantur, ut vulgo negamus verum esse regem, qui non legitime utitur sua potestate,

vendis ligandisque criminibus est; quomodo igitur munus ejus vindicant, de cujus diffidunt jure et potestate?

9. Quid! quod insolentiores sunt. Nam cum ad misericordiam promptior quam ad severitatem sit Spiritus Dei; quod ait se velle, id nolunt: quod nolle, hoc agunt; cum viudicare judicis sit, remittere misericordis. Tolerabilius igitur, Novatiane, remitteres, quam ligares; aliud enim quasi delinquendi parcus usurpares, aliud quasi ærumnæ compassus ignosceres.

393 CAPUT III.

Iisdem Novatianis veniam gravioribus tantam criminibus abs se denegari opponentibus, respondet S. Doctor hac sententia ab illis sectæ suæ parentem rursus damnari, et offendi ipsummet Deum, qui peccatorum quorumlibet remittendorum fecit potestatem: sed majoribus delictis majorem quoque pœnitentiam adhibendam esse. Adjicit autem ipsos in hoc perversos sese præbere, quod hujusmodi culparum distinctio severitatis materiam Deo relinquat: cujus misericordiam in incarnatione Christi adeo mirabiliter emicantem imitari detrectant.

10. Sed aiunt se, exceptis gravioribus criminibus, relaxare veniam levioribus. Non hoc quidem auctor vestri erroris Novatianus, qui nemini pœnitentiam dandam putavit; ea scilicet contemplatione, ut quod ipse non posset solvere, non ligaret; ne ligando sperari a se faceret solutionem. In eo igitur patrem vestrum propria damnatis sententia, qui distinctionem peccatorum facitis, quæ solvenda a vobis putatis, et quæ sine remedio esse arbitramini: sed Deus distinctionem non facit, qui misericordiam suam promisit omnibus, et relaxandi licentiam sacerdotibus suis sine ulla exceptione concessit (*De Pœnit., dist. 1, cap. Deus*). Sed qui culpam exaggeraverit, exaggeret etiam pœnitentiam; majora enim crimina majoribus abluuntur fletibus. Ita nec Novatianus probatur, qui veniam interclusit omnibus: nec vos imitatores ejusdem et condemnatores; quia ibi minuitis studia pœnitentiæ, ubi augeri oportet; quia graviora peccata majoribus sustentanda fulcris docuit Christi misericordia.

11. Quæ autem ista perversitas est, ut vobis vindicetis possibilis concessu: Deo, ut ipsi dicitis, impossibilia reservetis? Hoc est sibi eligere causas ignoscendi, Deo materiam sæviendi relinquere. Et ubi

^a Amerb. et Eras., *delinquendi parcens*; Gill. ac mss. non pauci, *delinquendi parte*; unus, *partem*; Rom. edit. ac reliqui cod., *delinquendi parcus*; excipe tamen Cister. in quo *delinquendi parcere*.

^b Rom. edit. ubique Novatum fecit e Novatiano: qua mutatione inductus in errorem Petavius Ambrosium nostrum iis Patribus a quibus ambo illi hæresiarchæ inter se confunduntur, accensuit. Verum doctissimus vir sectus sensisset, si quam aliam edit. aut quemlibet manu exaratum codicem consulisset.

^c Mss. nonnulli, *majoribus advolvuntur fletibus*. . . . nec vos discipuli imitatores.

^d Ita Rom. edit. cum mss. duobus; reliqui mss.

A est illud: *Sit autem Deus verax, omnis autem homo mendax, sicut scriptum est: ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris* (Rom. iii, 4)? Ut agnoscamus igitur Deum misericordiæ magis indulgentem esse, quam severitatis tenacem, ipse ait: *Misericordiam malo, quam sacrificium* (Ose. vi, 6). Quomodo igitur vestrum potest acceptum esse sacrificium Deo, qui negatis misericordiam; cum ipse dicat nolle se mortem peccatoris, sed correctionem (*Ezech. xviii, 32*)?

12. Cujus interpretes Apostolus ait: *Quia Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, et de peccato damnavit peccatum in carne; ut justificatio Legis impleretur in nobis* (Rom. viii, 3, 4). Non in similitudinem carnis ait; quia Christus veritatem suscepit carnis humanæ, non similitudinem: neque in similitudinem peccati ait; quia peccatum non fecit, sed peccatum pro nobis factus est: sed venit in similitudinem carnis peccati (II Cor. v, 2), hoc est, suscepit similitudinem carnis peccatricis; ideo similitudinem, quia scriptum est: *Et homo est, et quis agnosceret eum* (Jerem. xvii, 3)? Homo erat in carne secundum hominem, qui agnosceretur: virtute supra hominem, qui non agnosceretur; ita et hic carnem habet nostram, sed carnis hujus vitia non habet.

13. Non enim sicut omnis homo est, ex virili erat et feminea permixtione generatus: sed natus de Spiritu sancto et de Virgine (*Matth. i, 18*), immaculatum corpus suscepit, quod non solum nulla vitia maculaverant, sed nec generationis aut conceptionis concretio injuriosa fuscaverat (*S. Aug. lib. ii, cont. Jul. Pelag., in princ. et fin.; lib. ii de Pec. orig., c. 40; et l. iv, contra duas Epist. Pet. c. 11*). Nam omnes homines sub peccato nascimur, quorum ipse ortus in vitio est, sicut habes lectum, dicente David: *Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, et in delictis peperit me mater mea* (*Psal. l, 5*). Ideo Pauli caro corpus mortis erat, sicut ipse ait: *Quis me liberabit de corpore mortis hujus* (Rom. vii, 24)? Christi autem caro damnavit peccatum, quod nascendo non sensit, quod moriendo crucifixit; ut in carne nostra esset justificatio per gratiam, ubi erat ante colluvio per culpam.

14. Quid ergo dicemus ad hæc, nisi quod dixit Apostolus: *Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui Filio proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum; quomodo non etiam cum illo omnia nobis*

partim, *possibilia concessa a Deo*, partim cum antiq. edit. *possibilia concessa Deo*, etc. Melius; unus etiam, *possibilia concedi Deo*, etc. Nec male. Rursus post pauca, ubi Amerb., Eras. ac Rom. edit. cum Tell. cod. *materiam ferendi*; Gill. ac reliqui cod. *materiam sæviendi*.

^e Mss. nonnulli, *non tantum similitudinem, sed in similitudinem carnis peccati, hoc est, suscepit, etc.* Sic etiam alii aliquot, nisi quod omittunt vocem *tantum*; reliqui et edit. ut in textu.

^f Ita edit. omnes, et plures mss.; alii vero etiam non pauci, *hoc non erat in carne secundum hominem, qui non agnoscur.* Minus commode.

donavit? Quis accusabit adversus electos Dei? Deus qui justificat, quis est qui condemnet? Christus qui mortuus est, immo qui et resurrexit, qui est in dextera Dei, qui etiam interpellat pro nobis (Rom. viii, 31 et seq.). Pro quibus ergo Christus interpellat, eos Novatianus accusat. Quos Christus ad salutem redemit, eos Novatianus damnat ad mortem. Quibus Christus dicit: Tollite jugum meum super vos, et discite a me quia mitis sum (Matth. xi, 29); Novatianus dicit: Immitis sum. Quibus Christus dicit; Invenietis requiem animabus vestris; jugum enim meum suave est, et onus meum leve est (Ibid., 30); his grave onus, et durum imponit jugum Novatianus.

CAPUT IV.

Pergit divinam probare misericordiam, eamque majorem esse quam severitatem Evangelici testimonii expositione ostendit. Eos vero qui Christum negaverunt coram hominibus, non eadem omnes ratione habendos esse, athletarum exemplo palam facit.

15. Quam propensus igitur ad misericordiam sit Dominus Jesus, licet ista satis instruant; tamen etiam ipse te doceat, qui cum adversus impressionem persecutionis instruere nos vellet, ait: Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere: sed potius eum timete, qui potest animam et corpus mittere in gehennam (Matth. x, 28). Et infra: Omnis ergo qui confessus me fuerit coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo, qui est in caelis: qui autem negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum coram Patre meo, qui est in caelis (Ibid., 32, 33).

395 16. Ubi confitetur, pro omnibus confitetur, omnes complectitur: ubi negat, non omnes negat. Sicut enim supra habet: Omnis qui me confessus fuerit, confitebor et ego eum, hoc est, omnem: consequens erat ut infra quoque^a sic redderet: Omnis autem qui negaverit me. Sed ne omnes negare videretur, ita subjecit: Qui autem negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum. Gratiam promittit omnibus, non omnibus minatur injuriam.^b Quod est miserationis, exaggerat: quod ultionis, extenuat.

17. Atque ita scriptum est non solum in eo libro, qui secundum Matthæum scribitur Evangelii Domini Jesu: sed etiam in eo lectum est quem secundum Lucam reperimus (Luc. xii, 8); ut scias non otiose id possuisse utrumque.

18. [Alias cap. III.] Diximus quid scriptum sit, col-

^a Omnes edit. cum uno ms., sic diceret; ceteri mss., sic redderet. Optime; idem enim est ac priori parti hanc opponeret. Male vero hic Scripturæ perverti sensum arguit Sotus, cum Vir sanctus tantum sententiæ suæ confirmationem aliquam e voce, Omnis, in altero periodi membro omnia peccat, ex ipso sensu fusius postea disputaturus. Quod etiam is reprehendit, quæ dicuntur infra num. 26, in hoc non multos habebit suffragatores. Locum adi, et fateheris eum contra adversarios æque ingeniose ac pie tractatum.

^b Totus hic locus in Claron. cod. ita contrahitur:

A ligamus sententiam: Omnis, inquit, qui me confessus fuerit (Matth. x, 32), id est, ex quacumque vita, ex quocumque statu qui confessus me fuerit, habebit me remuneratorem confessionis suæ. Cum dicitur, Omnis, nullus a remuneratione, qui fuerit confessus, excluditur. Non similiter, omnis qui negaverit, negabitur; potest enim fieri ut aliquis victus suppliciiis, sermone Deum neget, et corde adoret (De Pœnit., dist. 1, cap. Potest fieri).

19. Numquid eadem causa est ejus qui sponte negat, et ejus quem tormenta inclinauerint ad sacrilegium, non voluntas? Quam autem indignum, cum apud homines valeat certaminis gratia, ut apud Deum non valere asseratur! Nam sæpe in hoc athletarum sæculari certamine etiam victos quorum fuerint certamina probata, vulgus hominum cum victoribus coronare consuevit; maxime quos viderit forte dolo aut fraude victoria exclusos. Christus ergo athletas suos quos viderit gravibus paulisper cessisse suppliciiis, sine venia patietur manere?

20. Numquid non habebit^d rationem laboris, qui etiam quos projicit, non in æternum projicit? Dicit enim David: Non in æternum projiciet Deus (Psal. lxxvi, 8); et contra hunc audiemus hæresim dicentem: Projicit in æternum? Nec in finem, inquit, misericordiam suam abscidet a generatione in generationem, aut obliviscetur misereri Deus (Ibid. 9, 10), clamat Propheta: et sunt qui divinæ miserationis quædam inducant obliviam?

CAPUT V.

Objectioni ab immutabilitate Dei petitiæ respondetur, allatis Scripturæ testimoniis, quibus misericordiam emergentibus e volutabro suo peccatoribus Deus promittit: additurque indulgentiam iis parari propensorem, qui quodammodo invitii deliquerunt, quod eleganti bello captorum exemplo, et ipsiusmet diaboli prosopopœia illustratur.

21. Sed aiunt ideo se ista asserere, ne mutabilem Deum facere videantur; si his 396 quibus fuerit iratus, ignoscat. [Alias cap. IV.] Quid ergo? Repudiabimus divina oracula, et opiniones istorum sequemur? Sed non Deus alienis assertionibus, sed suis æstimandus est [vocibus]. Quod enim promptius edere possumus^d insigne ejus misericordiæ, quam quod ipse per prophetam Osee, quibus tamquam iratus minabatur, continuo tamquam reconciliatus indulget? Ait enim: Quid tibi faciam, Ephræm, aut quid faciam tibi, Juda?

Quam ejus miserationis exaggerationem non solum in eo libro qui secundum Matthæum scribitur Evangelii Domini Jesu: sed etiam in eo lectum, qui secundum Lucam reperimus. Ceteri atque edit. inter se consentiunt, nisi quod illorum nonnulli pro scribitur legunt inscribitur.

^c Mss. aliquot omittunt forte, pro quo nonnulli habent aut sorte: at loco vocis exclusos, Eras. ac Rom. edit. et quidam mss. legunt excussos; Amerb. et Gill., excisos.

^d Quidam mss., remunerationem laboris.

^e Albin. ac Thuan. cod., insinuandæ ejus miseri-

Misericordia vestra, etc. (Ose. vi, 4). Et infra : Quomodo te constituam ? Velut Adama efficiam te, et sicut Seboim (Ose. xi, 8). In ipsa indignatione velut patrio quodam affectu hæret, quomodo ad pœnam tradat errantem : a etsi Judæus meretur, Deus tamen adhuc secum examinat. Sed continuo (De Pœnit., dist. 1, cap. Sed contin.) qui dixerat : Sicut Adama faciam te, et sicut Seboim ; quæ duæ urbes ex vicinia Sodomorum parilis excidii traxere consortium : Conversum est, inquit, cor meum in eo ipso, conturbata est pœnitentia mea : non faciam secundum iracundiam furoris mei (Ose. xi, 8, 9).

22. Nonne apparet quod ideo nobis peccantibus indignetur Dominus Jesus, ut indignationis suæ nos terrore convertat? Indignatio ergo ejus non ultionis exsecutio, sed magis absolutionis est operatio ; sic enim dixit : Si conversus ingenueris, salvus eris (Esaï xxx, 15). Expectat gemitus nostros, sed temporales, ut remittat perpetuos : expectat lacrymas nostras, ut profundat pietatem suam. Sic in Evangelio, viduæ matris lacrymis compassus, filium ejus resuscitavit (Luc. vii, 15). b Expectat conversionem nostram, ut revertatur et ipse ad gratiam : quæ, si nullus lapsus nobis irreperet, in nobis perseveraret : sed quia peccatis nostris contrahimus offensam, indignatur, ut humiliemur : humiliamur, ut digni sumus magis miseratione quam pœna.

23. Doccat te certe Hieremias dicens : Quia non repellit in æternum Dominus ; quoniam cum humiliaverit, miserebitur secundum multitudinem misericordiæ suæ : qui non humiliavit toto corde suo, neque repulit filios hominum (Thren. iii, 31, 32). Hoc certe in Threnis Hieremias legimus, et ex his, vel cæteris quæ sequuntur advertimus c quia ideo humiliat sub pedibus suis omnes victos terræ, ut judicium ejus declinemus (Psal. cxii, 7). Sed nec toto corde humiliat peccatorem usque ad terram, qui etiam de terra suscitavit inopem, et de stercore erigit pauperem ; non enim ex toto corde humiliat, qui se veniæ reservat.

24. Quod si non ex toto corde omnem humiliat peccatorem, quanto magis non ex toto corde humiliat eum, qui non ex toto corde peccavit ! Nam sicut dixit de Judæis : Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me (Esa. xxix, 13; Matth. xv, 8); fortasse et de aliquibus lapsis dicat : Isti labiis me negarunt, sed corde mecum sunt. Vicit eos pœna, non avertit perfidia. Sine causa autem 397 his aliqui veniam negant, quorum fidem d eousque confessus persecutor est, ut eam studeret expugnare tormentis. Negarunt semel, sed quotidie confitentur :

cordiæ ; melius alii, atque edit., insigne ejus misericordiæ, id est, signum, testimonium, documentum, etc.

a. Vet. edit., et si Judæus miretur ; male : Rom. et mss. aliquot, et si Judæis minetur ; melius : optime cæteri mss. ut in contextu.

b Mss. non pauci, spectat gemitus nostros... spectat lacrymas nostras, ... spectat, etc.

c Germ. cod. ant., quia non ideo humiliat.

d Omnes edit., consueque consecutus ; omnes mss.,

A negarunt sermone, sed confitentur genitibus, confitentur ejulationibus, confitentur fletibus, confitentur liberis, non coactis vocibus. Cesserunt quidem ad tempus diaboli tentationi : sed etiam diabolus postea recessit a his, quos sibi vindicare non potuit. Cessit eorum fletibus, cessit pœnitentiæ : quos invaserat alienos, perdidit suos.

25. Nonne ita istud est, ac si quis e captivum victæ urbis populum abducat? Captivus ducitur, sed in viis : qui in alienas terras necessitate contendat, intimo tamen non migret affectu, patriam secum animo vehat, querat copiam quemadmodum revertatur. Quid ergo? Cum hujuscemodi revertitur, num est aliquis qui persuadeat non recipiendum? f minore scilicet honore, sed studio propensiore, ne habeat in quo insultet adversarius. Si armato ignoscis, g qui pugnare potuit ; non ignoscis ei, in quo sola pugnabat fides?

26. Ipsius diaboli de hujusmodi lapsis si requiramus sententiam, nonne videtur dicere : Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me? Quomodo enim mecum est, qui non recedit a Christo? Sine causa autem me colere videntur, qui doctrinam Jesu custodiunt : ego autem putabam quod meam docerent. Plus damnant, dum comperta deserunt. Certe Jesus in his amplius gloriatur, dum recipit revertentes. Exsultant omnes angeli ; quia gaudium majus est in cælo super uno peccatore pœnitentiam agente, quam in nonaginta et novem justis qui non indigent pœnitentia (Luc. xv, 7). De me in cælo, de me in terris triumphus sumitur. Nihil C Christo perit, quando hi qui ad me cum fletu venerant, cum desiderio ad Ecclesiam revertuntur : et horum exemplo etiam de meis periclitor, qui didicerint nihil hic esse, ubi homines presentibus provocantur præmiis ; et plurimum illic, ubi genitus, lacrymæ, jejunia meis epulis præferuntur.

CAPUT VI.

Novatianos dum peccatores a Christi convivio excludunt, non pii Samaritani, sed superbi legisperiti nec non sacerdotis atque levitæ, qui reprehenduntur in Evangelio, imitatores esse, immo iisdem etiam inclementiores.

27. [Alias cap. V.] Illos ergo, Novatiani, excluditis? Quid est enim aliud excludere, nisi spem veniæ denegare? Sed neque semivivum illum derelictum a latronibus Samaritanus præterit : et vulnera ejus oleo vinoque curavit, prius infundens oleum quo foveret : supra jumentum 398 suum imposuit vulneratum, in quo ejus peccata vexit omnia (Luc. x,

eousque confessus. Et certe persecutores quodammodo confitentur eos Christi fidem habere, quos tormentis aggrediuntur. Nam si eadem fide illos crederent destitutos, amicorum loco ipsos haberent.

e Quidam mss., captæ urbis populum.

f Mss. nonnulli, non minore scilicet honore, studio propensiore.

g Quædam edit. ac. mss. aliquot, qui repugnare potuit.

33, 34); nec ovem pastor despexit errantem (*Luc.* xv, 4).

28. Vos autem dicitis : *Noli me tangere*. Vos dicitis volentes justificare vos ipsos : Non est proximus noster, superiores quam legisperitus ille qui Christum tentare cupiebat ; ille enim dixit : *Quis est meus proximus* (*Luc.* x, 29)? Ille interrogat, vos negatis ; sicut sacerdos ille descendentes, et sicut levita præterientes, quem curandum suscipere debuistis, nec recipientes hospitio, pro quo Christus a du onumeravit æra, cujus te proximum fieri Christus jubet, ut facias in eum misericordiam. Ipse enim est proximus, quem non solum conformis natura conjunxerit, sed etiam misericordia copulaverit. Ab eo te alienum superbia facis, extollens te frustra inflatus mente carnis tuæ, et non tenens caput. Si enim caput teneres, adverteres non tibi eum deserendum, pro quo Christus mortuus est. Si caput teneres, adverteres corpus omne compaginando potius quam solvendo, in incrementum Dei per copulam charitatis, et redemptionem crescere peccatoris.

29. Cum igitur fructum omnem aufertis pœnitentiæ, quid aliud dicitis, nisi hoc : Nemo de vulneratis nostrum ingrediatur hospitium : nemo sanetur in nostra Ecclesia? Apud nos non curantur ægroti : sani sumus, medicum non habemus necessarium ; quia ipse ait : *Non opus est sanis medicus, sed his qui male habent* (*Matth.* ix, 12).

CAPUT VII.

Christum ut omnes ad cœnam suam invitet obtestatus, Novatianus nec ipsos ad eam ingredi, nec aliis ingressum permittere significat, quod Ecclesia sancta non imitatur. Deinde eosdem hæreticos cum Christo, qui omnes salvos fieri cupiat, partem habere non posse planum facit.

30. [*Alias cap. VI.*] Ergo, Domine Jesu, ad Ecclesiam tuam totus adveni, quoniam Novatianus excusat. Novatianus dicit : *Juga boum emi* (*Luc.* xiv, 19), qui jugum Christi suave non suscipit, et onus grave collo imponit suo, quod portare non queat. Novatianus servos tuos a quibus invitabatur, tenuit, et contumelia affectos occidit quos iterati baptismatis labe inquinavit. Mitte ergo ad exitus viarum, et collige bonos et malos (*Luc.* xiv, 21) : et debiles, et cæcos, et claudos introduce in Ecclesiam tuam. Jube impleatur domus tua : introduce omnes ad cœnam tuam ; quia quem tu vocaveris, dignum facies,

^a Sic omnes mss., et contra edit. omnes, *duos numeravit denarios* : eodem sensu ; cuncti enim parvi pretii nummi olim ærei erant. Hinc dicti *χαλκοδραχμοί* qui stipem ab aliis corrogabant. Hinc etiam duo illa *λεπτά* viduæ a Christo Domino præ divitibus multo plura in gazophylacium imittentibus commendata : reddidit Hieronymus *duo æra*. Sed hujusmodi locutionum referti sunt libri. Infra autem pro *ut facias in eum misericordiam*, ut in cunctis edit. et pluribus mss. legitur, alii præferunt, *ut facilius in eum misericordiam habeas*.

^b Cyprianus epist. 73, Eusebius Hist. Eccl., et alii eandem hanc baptismatis iterationem objiciunt

si sequatur. Ille sane rejicitur, qui non habuerit vestem nuptialem, hoc est, amictum charitatis, velamen gratiæ. Mitte, inquam, ad universos.

31. ^c Non excusat Ecclesia tua a cœna tua, excusat Novatianus. Non dicit familia tua : *Sana sum*, medicum non requiro ; sed dicit : *Sana me, Domine, et sanabor* : *salva me, et salvabor* (*Jerem.* xvii, 14). Denique Ecclesiæ tuæ species est in illa, quæ accessit retro, et tetigit fimbriam vestimenti tui, dicens intra se : *Quia si tetigero vestimentum ejus, salva ero* (*Matth.* ix, 21). Hæc ergo Ecclesia confitetur vulnera sua, hæc curari cupit.

32. Et tu quidem, Domine, omnes cupis sanare, sed non omnes curari volunt. Non vult Novatianus, qui se putat esse sanam. Tu, Domine, ægrum te esse dicitis, et in minimo nostram sentis infirmitatem, dicens : *Æger eram, et visitastis me* (*Matth.* xxv, 36) : Novatianus illum minimum visitare nescit, in quo tu desideras visitari. Tu dicitis Petro (*De Pœnit., dist. 1, c. Potest fieri, § Dicitis Petro*) excusanti, ne ei pedes lavares : *Nisi laveris tibi pedes, non habebis partem mecum* (*Joan.* xiii, 8). Quod ergo isti possunt consortium tecum habere, qui claves regni non suscipiunt, negantes quod dimittere peccata debeant?

33. Quod quidem recte de se fatentur ; non habent enim Petri hæreditatem, ^d qui Petri sedem non habent ; quam impia ^e divisione discernunt : sed hoc improbe, quod etiam in Ecclesia donari peccata negant posse, cum Petro dictum sit : *Tibi dabo claves regni cœlorum, et quæcumque ligaveris super terram, erunt ligata et in cœlo : et quæcumque solveris super terram, erunt soluta et in cœlis* (*Matth.* xvi, 19) ; cum et ipse vas electionis Dominicæ dicat : *Si cui autem quid donastis, et ego ; nam et ego quod donari, propter vos in persona Christi* (*II Cor.* ii, 10). Cur igitur Paulum legunt, si cum tam impie arbitrabantur errasse, ut jus sibi vindicaret Domini sui? Sed vindicavit acceptum, non usurpavit indebitum.

CAPUT VIII.

Quanta discipulis suis Christus contulerit. Novatianus dum manus imponunt ac baptismum conferunt, a se ipsis redargui ; quippe quod eadem auctoritate peccata remittantur in pœnitentiâ atque in baptismo. Ad extremum eorum tumor maxime Dominico exemplo castigatur.

34. [*Alias cap. VII.*] Vult Dominus plurimum posse discipulos suos, vult a servulis suis ea fieri in

Novatianis : sed eorum baptismum vicissim improbavit idem Cyprianus epist. 76. Immo vero constat sanctum etiam Basilium epist. 1, ad Amphil., can. 1, et epist. 3, can. 47, de illo dubitasse ; cum tamen conc. Nicæni can. 8 et aliorum omnium Patrum calculi fuerit approbatus.

^e Ita vet. edit. et mss. plerique, nisi quod in quibusdam præmittitur *se* ante *Novatianus* : Rom. autem edit. cum paucis mss., *Quos non excusat Ecclesia a cœna tua, excusat. Novatianus*.

^d Omnes edit. ac mss. nonnulli, *qui Petri fidem* ; alii multo plures potioresque, *qui Petri sedem*.

^e Nonnulli mss., *dispersione dispergunt*.

nomine suo, quæ faciebat ipse positus in terris (Joan. xiv, 12). Denique ait: *Et majora his facietis* (Matth. x, 8). Dedit ut mortuos suscitarent. Et cum ipse Saulo reddere posset usum videndi, eum tamen ad Ananiam discipulum suum misit; ut ejus benedictione Saulo refundereentur oculi, quos amiserat (Act. ix, 7). Petram quoque secum in mari jussit ambulare, et quia titubavit, reprehendit illico, eo quod a doni gratiam fidei pusillitate minuisset (Matth. xiv, 29). Dedit etiam discipulis ut lux mundi essent per gratiam (Matth. v, 14), qui erat ipse lux mundi. Et quia descensurus esset e cœlo, et in cœlum ascensurus, Eliam ad cœlum levavit (IV Reg. ii, 11), inde eum in terris complacito redditurus tempore. Baptizaturus quoque in Spiritu sancto et igne (Matth. iii, 11) **400** per Joannem baptismatis sacramenta præmisit.

35. Omnia denique donavit discipulis suis, de quibus ait: *In nomine meo dæmonia ejicient, linguis loquentur nobis, serpentes tollent; et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit: supra ægros manus imponent, et bene habebunt* (Marc. xvi, 17, 18). Omnia ergo dedit, sed nulla in his hominis potestas est, ubi divini muneris gratia viget.

36. Cur ergo manus imponitis, ^b et benedictionis opus creditis, si quis forte revaluerit ægrotus? Cur præsumitis aliquos a colluvione diaboli per vos mundari posse? Cur baptizatis, si per hominem peccata dimitti non licet? In baptismo utique remissio peccatorum omnium est: quid interest, utrum per pœnitentiam, an per lavacrum hoc jus sibi datum sacerdotes vindicent? ^c Unum in utroque mysterium est.

37. Sed dicitis quia in lavacro operatur mysteriorum gratia. Quid in pœnitentia? Nonne Dei nomen operatur? Quid ergo? Ubi vultis, vindicatis vobis Dei gratiam: ubi vultis, repudiatis? Sed hoc insolentis arrogantia, non sancti timoris est; ut fastidio vobis sint, qui volunt ^d agere pœnitentiam. Perpeti videlicet flentium lacrymas non potestis. Non ferunt oculi vestri vilia vestimentorum, illuviem sordidatorum, superbo oculo et tumido corde delicati mei, indignanti voce dicentes singuli: Nolite me tangere, quia mundus sum.

38. Dicit quidem Dominus ad Mariam Magdalenam: *Noli me tangere* (Joan. xv, 17); sed non dixit, quia mundus sum, qui mundus erat: tu audes, Novatiane, mundum te dicere, qui etsi operibus

^a Edit. omnes, *dona gratiarum*; pauci mss., *donum gratia*; reliqui, *doni gratiam*. Optime; nam hic tantum agitur de gratia seu favore doni illius quo Petro super aquas pedibus incedere concedebatur. Iterum autem, ubi vel. edit. et cuncti mss. *lux mundi*, Rom. edit. sola adjecerat, *per naturam*.

^b *Benedictionis opus*, hoc loco idem est ac *benedictionis effectus*. Cæterum videtur hic signari ea benedictio, qua ægri a presbyteris inunguntur, precibusque Deo opt. Max. commendantur, ex præcepto Jacobi apostoli, quam nos extremam unctionem appellamus. Nam præter quam quod hujus sacramenti effectus etiam est ægri sanitas, de impositione ma-

A mundus esses; hoc solo verbo fieres immundus? Esaias dicit: *O miser ego, et compunctus corde; quia cum sim homo, et immunda labia habeam, in medio quoque populi immunda labia habentis habitem* (Esai. vi, 5) ! et tu dicis, mundus sum, cum mundus non sit, ut scriptum est, nec unius diei infans (Job. xiv, 4)? David dicit: *Et a delicto meo munda me* (Psal. l, 4), quem utique misericordem sæpe Domini justificavit gratia: tu mundus, cum tam injustus sis, ut non miserearis; ut festucam in oculo fratris tui videas, trabem autem quæ in oculo tuo est, non consideres (Matth. vii, 3)? Immundus enim apud Deum omnis iniquus. Quid autem injustius, quam ut velis tibi dimitti peccata tua, cum roganti ipse non putes remittenda? Quid injustius, quam ut te B justifices, in quo damnas alterum; cum graviora committas?

39. Denique remissionem celebraturus peccatorum nostrorum Dominus Jesus dicenti sibi Joanni: *Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me!* respondit: *Sine modo; sic enim decet nos implere omnem justitiam* (Matth. iii, 14, 15). Et Dominus quidem venit ad peccatorem, cum peccatum ipse non haberet; et baptizari voluit, cui mundari necesse non erat: vos quis ferat, qui putatis vobis opus non esse mundari per pœnitentiam; **401** quia mundatos vos esse dicitis per gratiam, quasi jam peccare vobis impossibile sit?

CAPUT IX.

Scripturæ verbis, Si autem in Dominum peccaverit homo, quis orabit pro eo? *collatione similium locorum ostenditur non significari neminem rogaturum, sed dignum deprecatorem inquirendum esse, quales fuerant Moyses ac Jeremias, quorum precibus populo Israelitico pepercisit Deus legitur.*

40. [Alias cap. VIII.] Sed dicitis: Scriptum est: *Si peccaverit homo in hominem, orabunt pro eo ad Dominum: si autem in Dominum peccaverit homo, quis orabit pro eo* (I Reg. ii, 25)? Primum, ut supra jam dixi, tunc te ista paterer objicere, si solis ^e prævaricantibus non relaxares pœnitentiam. Tamen quid scrupuli ista affert questio? Non enim scriptum est: Nullus orabit pro eo: sed, *Quis orabit*, hoc est, quis ille sit, qui in tali causa orare possit, quæritur, non excluditur.

41. Denique habes in psalmo decimo quarto: *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis*

nunquam episcopi, seu confirmatione jam observavimus nihil curasse Novatianos.

^c Quidam mss., *unum in utroque ministerium est*.

^d Nonnulli mss., *agere pœnitentiam, perpeti videlicet flentium lacrymas audire non potestis*. Mirus commentus.

^e Quod ait Ambrosius, *paterer*, non sic accipiendum, quasi hoc prævaricationis crimen irremissibile judicaverit, cum tota hac lucubratione probet contrarium; sed concedit id unum, nempe illos verba Evangelistæ plausibiliori quadam veritatis specie usurpaturos, si intra prævaricationis limites se continerent.

requiescet in monte sancto suo (Psal. xiv, 1)? Non enim nullus, sed probatus habitabit : nec hoc dicit quod nemo requiescat, sed requiescat electus. Ut scias hoc esse verum, non multo post in psalmo vigesimo tertio ait : *Quis ascendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto ejus (Psal. xxiii, 3)?* id est, non quicumque de vulgo, nec plebeie vilitatis aliquis; sed vitæ egregiæ, singularisque meriti. Et ut scias quia cum *quis* dicitur, non intelligitur nullus, sed aliquis significatur, cum dixisset : *Quis ascendet in montem Domini?* subiecit : *Innocens manibus, et mundo corde, qui non accipit in vano animam suam (Ibid., 4).* Et alibi : *Quis sapiens, et intelliget hæc (Ose. xiv, 10)?* Numquid dicit quia nullus intelliget? Et in Evangelio : *Quis fidelis dispensator et prudens, quem constituet Dominus super familiam suam, ut det illis in tempore tritici mensuram (Luc. xii, 42)?* Et ut comprehendas quia de eo dixit, qui utique est, non de eo qui non est, subjunxit : *Beatus ille servus, quem cum venerit Dominus, invenerit sic facientem (Ibid., 43).* Et illud ita opinor dictum : *Deus, quis similis tibi (Psal. lxxxii, 1)?* non utique nullus; quia imago Patris Filius est (*De Pœnit. dist. 1, c. Si sacerdos, § Deus*).

42. Similiter igitur accipiendum : *Quis orabit pro eo (Hebr. i, 3)?* hoc est, singularis vitæ aliquis debet orare pro eo, qui peccavit in Dominum. Quo major culpa, eo majora sunt quærenda suffragia (I Reg. ii, 25). Non enim quicumque de vulgo pro Judæorum populo, sed Moyses rogavit, quando 402 vituli caput fidei immemores adoraverunt (*Exod. xxxii, 31*). Numquid erravit Moyses? Atqui non erravit, qui quod rogavit, et meruit et impetravit. Quid enim talis affectus non impetraret, quando se objecit pro populo, dicens : *Et nunc si dimittis illis peccatum, dimitte; sin autem, dele me de libro vitæ (Ibid., 32)?* Vides quia non tamquam deliciosus intercessor, et fastidii plenus sibi consulat, ne offensionem contrahat, quod Novatianus metuere se dicit : sed magis omnium memor, sui immemor, offendere non timebat ipse, ut plebem ab offensionis periculo exueret et liberaret.

^a Mss. nonnulli, cui cum propheticum esset dictum.

^b Clarom. codex solus, quoniam ea quoque pœnitentia pro delictis erat.

^c Quidam mss., alium propitiatorem.

^d Quæras fortasse, quidnam hoc loco per vocem *justorum* significetur? Ut autem facilius id intelligas, adverte non de quibuslibet justis eam accipi posse; cum non dubium sit quin in populo tales fuerint multi, quibus tamen nihil aliud nisi ut pro levioribus culpis veniam oratione sua mutuo impetrent, concessum tradit beatus Doctor. Itaque vel intelligendi veniunt insigniter justis, quales fuere prophætæ ac martyres in Moyse, Jeremia, atque Stephano hic designati : vel saltem soli sacerdotes, qui et ipsi sub prophetarum persona adumbrari solent. Non est sane in controverso Ambrosium alludere ad Jacobi locum : *Conflentini alterutrum*, id est, alii aliis, *peccata vestra... nullum enim valet deprecatio justis asidua*; quibus verbis peccata sacerdotibus confitendi

43. Merito ergo scriptum est : *Quis orabit pro eo?* hoc est, talis qualis Moyses, qui se offerat pro peccantibus : talis qualis Hieremias, ^a cui prophætæ cum esset dictum a Domino Deo nostro : *Noli orare pro populo isto (Jerem. vii, 16)*; tamen oravit, et veniam meruit. Denique intercessione prophætæ, et obsecratione tanti vatis inflexus Dominus dicit ad Hierusalem; ^b quoniam ea quoque pœnitentiam pro delictis egerat, dicens : *Domine omnipotens, Deus Israel, anima in angustiis, et spiritus anxius clamat ad te : audi, Domine, et miserere (Baruch. iii, 1, 2).* Et jubet luctus vestimenta deponi, et abjici gemitus pœnitentiæ; sic enim scriptum est in fine libri : *Exue te, Hierusalem, stola luctus et vexationis tuæ, et indue te decorem ejus, quæ a Deo data est tibi gloria in æternum (Baruch. v, 1).*

CAPUT X.

Joannem non absolute ac simpliciter prohibuisse ne pro peccatis peccati ad mortem feret oratio; cum pro similibus Moysen, Jeremiam ac Stephanum orasse non ignoraverit; et ipse quoque iisdem veniam significaverit non denegandam.

44. [Alias cap. IX.] Tales igitur deprecatores in delictis maximis sunt requirendi; nam si quicumque de populo orent, non exaudiuntur.

45. Unde nec illa quæstio vestra quidquam poterit afferre ponderis, quem sumitis de epistola Joannis dicens : *Qui scit fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, petat, et dabit illi vitam Deus; qui non peccat ad mortem. Est peccatum ad mortem, non de illo dico, ut oret (I Joan. v, 16)*; non enim ad Moysen et Hieremiam loquebatur, sed ad populum, qui suorum peccatorum ^c alium precatorem deberet adhibere : cui satis est si pro levioribus delictis Deum precetur, graviorum veniam ^d justorum orationibus reservandam putet. Nam (*De Pœnit. dist. 1, c. Si sacerdos, § Nam quomodo*) quomodo Joannes diceret 403 non orandum pro delicto graviore, qui legisset Moysen rogasse et impetrasse; ubi erat prævaricatio voluntaria : qui sciret etiam Hieremiam rogasse (*Jerem. xiv, 13*).

præceptum contineri plurimi cum ex antiquis patribus tum e recentioribus theologis docent. Quapropter vocem *alterutrum* determinari existimant per vocem *justi*, sacerdotem ad quem solum delictorum absolutio pertinet, significantis. Neque vero id a sententia Doctoris nostri de remittendorum criminum sacerdotali potestate alienum est : de qua consule Comment. in Psal. cxviii, serm. 10, num. 17, et Expos. in Lucam lib. v, num. 11. Quod autem ad leviorum culparum expiationem, præter eas orationes quas alii pro aliis ex interno affectu profundeabant, recitari etiam poterant psalmi aliquot, oratio Dominica, symbolum, et maxime confessio generalis quæ initio sacræ liturgiæ fieri consuevit : de qua hunc locum Morinus de Pœnitentia lib. v, cap. 32, censet intelligendum. Sed cum et in isto et in aliis nonnullis quos eodem modo accipiendos tradit, hujusmodi confessionis nulla fiat mentio, credibilis est, de solis fidelium pro se vicissim orantium periculum agi.

46. Quomodo Joannes diceret non orandum pro A peccato quod esset ad mortem, qui ipse in Apocalypsi scripsit mandatum Angelo Ecclesiæ Pergami (*Apoc.* II, 12)? Habes illic tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balaam mittere scandalum coram filiis Israel, manducare immolata, et fornicari; ita et tu habes tenentes doctrinam Nicolaitarum, similiter age pœnitentiam: cæterum venio tibi cito. Vides quod Deus qui pœnitentiam exigit, veniam polliceatur! Denique et ibi dicit: *Qui habet aures, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis: Vincenti dabo manducare manna absconditum* (*Apoc.* II, 7).

47. Nonne ipse Joannes cognoverat Stephanum pro persecutoribus suis, qui Christi nomen audire non poterant, deprecatum; cum de ipsis a quibus lapidabatur diceret: *Domine, ne statuas illis hoc peccatum* (*Act.* VII, 59)?^a Cujus precatio effectum in Apostolo videmus; Paulus enim qui lapidantium Stephanum vestimenta servabat (*Act.* IX, 15), non multo postea per gratiam Christi factus est apostolus, qui fuerat ante persecutor.

CAPUT XI.

Superior Joannis sententia illustratur alio ejusdem testimonio, quo credentibus in Christum salus promittitur. Unde arguuntur Novatiani ut qui lapsis fidem suadeant, quibus negent veniam. Additur multos martyrum post lapsum duplicem gratiam consecutos esse; nec non pii Samaritani exemplo declaratur eos in quibus vel tenuissima fides spiret, non deserendos.

48. [*Alias cap. X.*] Ergo quia de Joannis^b generali epistola sermo est, ipsius Joannis in Evangelio scripta interrogemus, utrum cum vestra interpretatione conveniant. Scribit enim dixisse Dominum: *Quia sic dilexit Deus hunc mundum, ut Filium suum unigenitum daret; ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam* (*Joan.* III, 16). Si quem ergo lapsum revocare cupias; ^c ut credat, an ut non credat, hortaris? Utique ut credat. Sed qui credit juxta Domini sententiam, habebit vitam æternam. Quomodo ergo^d prohibebis orare pro eo, cui æterna vita debetur? cum divinæ sit gratiæ fides, sicut Apostolus in divisionibus gratiarum docet, quia alii datur in eodem Spiritu fides (*ICor.* XII, 9); et discipuli Domino dicant: *Adauge nobis fidem* (*Luc.* XVII, 5). Qui ergo fidem habet, habet vitam: qui vitam habet, non est utique exclusus a venia. *Omnis, inquit, qui credit in eum, non pereat.* Cum omnis dicitur, nullus excluditur, nullus excipitur; non enim excipit eum qui lapsus est, si tamen postea bene credat.

49. Plurimos comperimus ^e se denuo reformasse

^a Mss. aliquot, *cujus prelatoris effectum*; quidam, *affectum*.

^b Generalis dicitur prima Joannis Epist., quia non singulari alicui personæ, ut secunda et tertia, sed toti simul Ecclesiæ destinatur.

^c Mss. aliquot, *ut credat, hortaris? Utique, etc.*

^d Nonnulli mss., *prohiberis orare.*

post lapsum, et pro nomine Dei passos: num possumus his martyrum consortia negare, quibus Dominus Jesus non negavit? Audemus **404** igitur dicere non esse his vitam redditam, quibus Christus coronam reddidit? Sicut ergo post lapsum plerisque si patiantur, corona redditur; ita si credant, et fides redditur. Quæ fides Dei donum est; sicut habes scriptum: *Quia a Deo vobis datum est, non solum ut credatis in eum, sed etiam ut pro illo patiamini* (*Philip.* I, 29). Numquid is qui Dei donum habet, potest non habere indulgentiam?

50. Non una autem, sed duplex gratia est, ut omnis qui credit, et patiat pro Domino Jesu. Habet igitur qui credit suam gratiam: habet autem alteram, si fides ejus passionibus coronetur. Neque enim priusquam pateretur Petrus, sine gratia fuit: sed ubi passus est, acquisivit alteram. Et plerique qui non habuerunt gratiam, ut pro Jesu paterentur; habuerunt tamen gratiam, ut in Jesum crederent.

51. Ideo dicitur: *Ut omnis qui credit in eum, non pereat* (*Joan.* XX, 31). *Omnis, inquit, hoc est, ex quocumque statu, ex quocumque lapsu, si credat, perire non timeat. Potest enim fieri ut aliquem de Hierusalem descendantem in Hiericho* (*Luc.* X, 33), hoc est de martyrii certamine relapsam in istius vitæ cupiditatem et sæcularemque gratiam, vulneratum a latronibus, hoc est, a persecutoribus, et semivivum derelictum Evangelicis ille Samaritanus inveniat, qui nostrarum custos animarum est (Samaritanus enim custos dicitur), et non prætereat eum, sed curet et sanet.

52. Fortasse ideo non præterit eum, quia aliquid in eo vitale agnoscit; unde is possit vitam resumere. Nonne vobis videtur ille qui lapsus est, semivivus esse, si vitale aliquid ^e fides spiret? Nam qui penitus Deum ex suo corde abjicit, ille mortuus est. Qui ergo non penitus abjicit, sed per impressionem tormentorum ad tempus negavit, semivivus est. Aut si mortuus est, cur ei dicitis, agendam pœnitentiam, qui jam curari non potest? Si semivivus est, infunde oleum et vinum, non vinum sine oleo, scilicet quod et foveat et remordeat. Tolle eum in jumentum tuum, trade stabulario, duo æra ad ejus curam impende, esto ei proximus (*Ibid.*, xxxiv, 35). Proximus autem esse non potes, nisi facias misericordiam; nemo enim potest dici proximus, nisi qui curaverit, non occiderit. Si autem vis dici proximus, dicit tibi Christus: *Vade, et tu fac similiter* (*Ibid.*, 37).

CAPUT XII.

Locis ex Joannis Evangelio jam citatis alius indidem adjungitur. Tum servandorum Dei mandatorum necessitatem objicientibus facile respondetur non ei

^e Tres mss. *se armasse*; unus, *se renovasse*.

^f Quidam mss., *sæculari gratia*.

^g Mss. aliquot, *fide speret*. Minus commode. Sed fortassis legendum, *fide spiret*. Eadem autem ratione Cyprianus epist. 52, de iis qui fidem intus conservantes, idolis thus ob tormentorum metum obtulissent, loquitur, qua hoc in capite Ambrosius.

soli qui semper, sed etiam ei qui post lapsum illa servaverit, vitam promitti. Quod ubi ex Davide comprobatum est, quamdam tamen esse inter utrumque differentiam declaratur.

53. [Alias cap. XI.] Aliud simile consideremus: Qui credit in Filium, habet vitam æternam: qui autem non credit Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum (Joan. III, 16). Quod manet utique jam cœpit, et ex delicto aliquo cœpit; quia ante non credidit. Ubi ergo quis credit, ira Dei discedit, vita autem accedit (Ibid., 36). Credere ergo in Christum, lucrum vitæ est; qui enim credit in eum, non judicatur.

54. Sed referunt hoc loco quoniam is qui credit in Christum, custodire debeat sermonem ejus; sic enim aiunt scriptum, dicente Domino: Ego lux in hunc mundum veni, et omnis qui credit in me, in tenebris non maneat: et si quis audierit sermonem meum, et custodierit eum, ego non judico eum (Joan. XII, 46, 47). Ille non judicat, et tu judicas? Ille dicit: Ut qui credit in me, in tenebris non maneat, hoc est, et si fuerit in tenebris, non permaneat in eis, errorem emendet, culpam corrigat, custodiat mandata mea; dixi enim: Nolo mortem peccatoris, sed correctionem (Ezech. XXXIII, 14). Dixi supra: Quoniam qui in me credit, non judicatur; et hoc custodio: Non enim veni, ut judicem mundum, sed ut salvetur mundus per me (Joan. III, 17). Libenter ignosco (De Pœnit., dist. 1, cap. Libenter), prompte indulgeo: misericordiam malo, quam sacrificium (Ose. VI, 6); quia per sacrificium justus commendatur, per misericordiam peccator redimitur. Non veni vocare justos, sed peccatores (Math. IX, 13). In Lege sacrificium, in Evangelio misericordia est: Lex per Moysen data est, per me gratia (Joan. I, 17). Quid hoc evidenti?

55. Denique et subter ait: Qui spernit me, et non accipit verba mea, habet qui judicet eum (Joan. XII, 48). Num tibi videtur accipere verba Christi, qui se non correxit? Profecto non videtur. Qui ergo corrigit se, accipit verbum ejus, hoc est enim verbum ejus, ut se unusquisque revocet a culpa. Aut excludas igitur necesse est hanc ejus sententiam: aut si negare non potes, acquiescas.

56. Oportet eum quoque mandata custodire Dominica, qui peccare desinat, delictis renuntiet. Non ergo de eo debes interpretari dictum, qui semper custodierit; si enim hoc sensisset, addidisset, semper: non addendo autem, de eo pronuntiavit, qui quod audivit, custodierit: audivit autem ut corrigeret errorem: custodivit igitur quod audivit.

57. [Alias cap. XII.] Quam vero durum sit ut ad penam vocetur perpetuam, qui vel postea custodit

^a Edit. Rom., incredulus est Filio; ms. Clarom., non credit in Filium.

^b Ms. Clarom., misericordiam volo.

^c Edit., qui peccare desit, delictis renuntiavit.

^d Cod. Clarom., Christi judicatum accipe.... qui autem nescivit, paucis.

Domini mandata, ipse se doceat, qui etiam non custodientibus mandata sua veniam non denegavit, sicut babes in psalms corpore: Si justitias meas profanaverint, et mandata mea non custodierint; visitabo in virga iniquitates eorum, et in flagellis delicta eorum: misericordiam autem meam non disperdam ab eis (Psal. LXXVIII, 32, 33). Omnibus igitur promittit misericordiam.

58. Sed ne sine iudicio hanc esse misericordiam putetis, est discretio inter eos qui perpetuam detulerint obedientiam mandatis cœlestibus, et inter eos qui aliquando vel errore, vel necessitate lapsi sunt. Et ne nostro circumscribi te argumento putes, Christi iudicium accipe; etenim ait: Si sciens servus voluntatem domini sui non fecit, vapulabit multis: si autem nescivit, 406 vapulabit paucis (Luc. XII, 47, 48). Uterque igitur si credat, recipitur, quia castigat omnem filium Deus, quem recipit (Hebr. XII, 6): et quem castigat, morti vitæ non tradit; quia scriptum est: Castigans castigavit me Dominus, et morti non tradidit me (Psal. CXVII, 18).

CAPUT XIII.

Qui peccatum ad mortem fecerint, non deserendos, sed pœnitentiæ subjiendos ex Paulo docetur. Quid sit tradi Satanæ in interitum carnis, et quam hoc optandum. Satanam corpori debilitates inferre, sed eas in spiritus utilitatem converti; unde magna Dei elucet potentia, qua illum ut sibi noceat, et nobis prosit, cogit invitum.

59. Denique Paulus docet non deserendos eos qui peccatum ad mortem fecerint, sed potius lacrymarum panibus, et potu coercendos flebili; ita tamen ut ipsa moderata esset tristitia. Hoc enim significat: Potum dabis eis in lacrymis in mensura (Psal. LXXII, 6); ut ipsa mœstitia mensuram habeat, ne forte abundantiore tristitia absorbeatur (II Cor. II, 5 et seq.), qui agit pœnitentiam, sicut scripsit ad Corinthios: Quid vultis? In virga veniam ad vos, an in charitate, spirituque mansuetudinis (I Cor. IV, 21)? Sed nec virga gravis est, quoniam legerat: Tu quidem percuties eum virga, animam autem ejus a morte liberabis (Prov. XXIII, 14).

60. Quid esset in virga venire, docet invectio fornicationis, accusatio incesti, reprehensio tumoris, quod inflati essent, quos magis lugere oporteret; postremo condemnatio rei, ut tolleretur a consortio communionis, et traderetur adversario, non ad interitum animæ, sed carnis (I Cor. V, 1 et seq.). Sicut enim Dominus in animam sancti Job potestatem non dedit, sed in carnem ejus permisit licentiam (Job II, 6); ita et hic traditur Satanæ in interitum carnis, ut serpens terram ejus lingeret, animam non noceret (Mich. VII, 17).

^e Idem Cod., in mensura, ut ne ipsa mœstitia absorbeatur.

^f Codex Germ. alter, responsio tumoris. Infra vero ubi cunctæ edit. ac plures mss. condemnatio rei; alii habent partim, condemnatio erroris, partim, condemnatio communis.

64. ^a Moriatur ergo caro nostra cupiditatibus, sit A vulneret, et contra se armet, quem delilitandum putavit. Sic et sanctum Job magis amavit, posteaquam vulneravit: qui totum corpus ^f diris perfusus ulceribus, diaboli quidem morsum pertulit, sed venena non sensit. Et ideo bene ei dictum est: *Adduces draconem in hamo, illudes eum sicut avem: ligabis eum sicut passerem puer, imponens super eum manum (Job xl, 24).*

65. Vides quemadmodum a Paulo illudatur, ut in cavernam ejus, sicut puer ille propheticus (*Esai. xi, 8, 9*), manum mittat, et nihil serpens noceat ei, de latebris eruat eum, de veneno ejus faciat spiritale antidotum; ut quod venenum est, medicamentum fiat: venenum est ad interitum carnis, medicamentum fit ad salutem spiritus. Quod enim nocet corpori, juvat spiritum (*De Pœnit., dist. 4, cap. Potest, § Quod nocet*).

66. Manducet ergo terram meam serpens, ^g dentem carni infligat, conterat corpus, dicat Dominus et deme: *Trado tibi eum, tantummodo animam ejus custodi (Job ii, 6)*. Quanta vis Christi, ut custodia hominis imperetur etiam ipsi diabolo, qui semper vult nocere. Dominum ergo Jesum nobis propitiemus: imperante Christo, et diabolus ipse sit prædæ suæ custos, vel invitus mandatis obsecundat cœlestibus: et quamvis immitis, tamen mansuetis obsequitur imperiis.

67. Sed quid ego commendo obsequium ejus? Sit ille semper malus, ut sit bonus Deus semper, qui militiam ejus nobis in gratiam convertit. Vult nocere ille, sed non potest, si Christus obsistat: carnem ulcerat, sed custodit animam: terram devorat, ^h sed reservat spiritum. Denique scriptum est: *Tunc lupi et agni simul pascentur: leo et bos paleam manducabunt, serpens autem terram et panem: et non nocebunt, neque vastabunt 408 in monte sancto meo, dicit Dominus (Esai. xi, 6 et seq.)*. Dammati enim serpentis hæc est sententia: *Erit tibi terra cibus (Gen. iii, 14)*. Quæ terra? Ea utique de qua dictum est: *Terra es, et in terram ibis (Ibid., 19)*.

62. [*Alias cap. XIII*]. Explanavimus Pauli sententiam; nunc verba ipsa consideremus, qua ratione dixerit **407** ^e quod tradiderit eum Satanæ in interitum carnis; quia tentator noster diabolus est. Nam debilitates membris singulis infert, et ægri tudines toti solet movere corpori. Denique percussit sanctum Job ulcere malo a pedibus usque ad caput, ^d quia in potestate acceperat interitum carnis ejus, dicente Deo: *Ecce trado tibi eum, tantummodo animam ejus custodi (Job ii, 6)*. Hoc iisdem verbis Apostolus ^C transtulit; dicens quod tradiderit hujusmodi hominem Satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini nostri Jesu Christi (*I Cor. v, 5*).

63. Magna potestas, magna gratia, quæ imperat diabolo, ut se ipse destruat. Se enim destruit, cum hominem quem tentando supplantare studet, ^e ex infirmo fortio rem efficit: quia dum carnem debilitat, mentem ejus corroborat. Ægri tudo enim carnis (*De Pœnit., dist. 4, cap. Potest, § Ægri tudo*) peccatum repellit: luxuria autem carnis culpam adolet.

64. Illuditur ergo diabolus, ut se ipse morsu suo

habetur, expo-uisse; quamvis etiam eis a quibus de operibus pœnitentialibus Ambrosianus hic locus intelligitur, non reclamaturum se significet. Fatendum autem est Doctorem nostrum utramque Paulini loci explicationem amplexum esse; ultimam eum quam Chrysostomi et aliorum aliquot Græcorum fuisse diximus, aperte hoc loco proponit ut vel solum Jobi exemplum abunde probat. Noc sane mirum, cum ipsemet, Paulino diacono teste, hanc demonis potestatem in hominem quem segregaverat a sacris, misero spectaculo fuisse expertus. Priorem vero interpretationem hoc ipso capite num. 59 satis insinuat, ubi ait qui peccatum ad mortem perpetraverint, pœnitentiæ laboribus addicendos: et adhuc manifestius cap. 7 sub linem, quem consule.

CAPUT XIV.

Quod supra dixerit Ambrosius carnem ad interitum Satanæ traditam a serpente comedi, hoc ita demum

^a Nonnulli mss., *Mordeatur ergo caro nostra... D* *subjecta adornetur*. Non satis recte.

^b Mss. aliquot, *transit in Christum*.

^c Duplex fuit hujus sententiæ interpretatio apud antiquos: altera qua illam de pœnitentiæ operibus queis corpus afflicatur et conteritur, Origenes hom. 24 in Levit., Basilius Epist. ad Amphiloichium can. 7, et alii exposuerunt: alteram vero qua eandem plures et Græcis patribus ut Chrysostomus, Theodoretus, Oecumenius aliique ita voluerunt accipiendam, ut ab Ecclesia tradi Satanæ in eorum corpora, qui separati a communione fuerint, sciendi jus arbitrentur. Ultimum hunc sensum Apostoli non esse in eundem locum probat Estius, cujus rationibus alias addit lib. vi de Pœnit. cap. 11 Morinus. In hoc porro lapsi sunt magni viri, quod prior Ambrosium secundam hanc interpretationem tantummodo secutum crediderit: posterior autem quod eundem Patrem hoc loco verba divi Pauli censent non nisi de carnis castigatione, quæ coercendis animi cupiditatibus ad-

^d Rom. edit., *quia potestatem acceperat in interitum*.

^e Cod. Clarom., *ex infirmo sanctio rem*.

^f Idem Cod., *diris percussum ulceribus*.

^g Mss. aliquot, *dente carnis conterat corpus*.

^h Cod. Ben., *sed reservat Christum*.

docet fieri, si anima carnalibus cupiditatibus liberetur. Quamobrem multa præcipit ad oculorum mentisque custodiam necessaria: quæ castissimi Josephi exemplo firmat: dehinc omnes ad retia quibus in voluptatis ignem trahimur, declinanda hortatus; ne timeamus quominus a serpente caro nostra edatur, suadet.

68. Hanc terram serpens manducat, si propitius est nobis Dominus Jesus, ^a ut non compatiatur anima carnis debilitati, non accendatur vapore carnis, et calore membrorum. Bonum est nubere magis quam uri (1 Cor. vii, 9); est enim flamma quæ interna urit (Prov. vi, 27). Unde hunc ignem non alligemus in sinu mentis, et recessu pectoris, ne interioris nostri uramus exuvias, et forense hoc nostræ animæ vestimentum, velamenque carne edax libidinis flamma consumat, sed transeamus per ignem (Esai. xliii, 2). Et si quis incidit amoris incendium, transiliat, et transeat: non alliget adulterinam cupiditatem vinculis cogitationum, nullos sibi nodos assiduæ nexu meditationis astringat; non intendat sæpius in formam mulieris meretricis, nec adolescentula ad vultum juvenis oculos levat. Et si fortuito aspexit, et capta est; quanto magis capietur, si curiosa aspexit!

69. Vel consuetudo nos doceat. Ideo velamine obnubit caput suum mulier, ut etiam in publico tuta verecundia sit: non facile vultus ejus adolescentis oculis occurrat, nuptiali velamine tecta sit; ne vel fortuitis occursibus pateat ad vulnus vel alienum, vel suum: sed utrumque suum vulnus est. Quod si teg- C caput velat (1 Cor. xi, 5 et seq.), ne temere aut videatur, aut videat (dum enim caput velatur, vultus absconditur), quanto magis velare se debet pudoris tegmine, ut etiam in publico habeat suum ipsa secretum!

70. Verum esto, inciderit oculus, sed non intendat affectus. Non enim vidisse crimen est, sed cavendum ne origo sit criminis. Videt carnalis oculus, ^b sed premat cordis oculos, maneat mentis verecundia. Habemus moralem et indulgentem Dominium; dixit quidem propheta: *Nolo intendas in formam mulieris fornicariæ*; sed tamen Dominus dixit: *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam adulteravit eam in corde suo* (Prov. v, 2). Non dixit: Si quis viderit, **409** adulteravit; sed: *Si quis ad concupiscendum viderit*, ^c non aspectum obligavit, sed affectum quæsiivit. Bonus tamen pudor, qui ipsos corporis oculos sic premere consuevit, ut sæpe non videamus etiam quod videmus. Etenim specie aspicere videmur, quidquid occurrerit; sed si non misceatur animi intentio, hic quoque secundum carnis officium

^a Non pauci mss. *ut non patiatnr anima carnis debilitatem, non accendatur calore corporis. Bonum est, etc.*

^b Ita vet. edit. ac mss. aliquot, a quibus edit. Rom. hoc solo discrepat, quod verbum *maneat* non retinuit; alii mss., *premat corporis oculos manens mentis verecundia*: in quibusdam autem nihil sani.

^c Amerb. et Eras. cum multis nec inferioris notæ

A noster aspectus vanescit; ita plus videmus animo, quam corpore.

71. Et si viderit caro ignem, non alligemus ignem in sinu, hoc est, in secreto mentis, animique arcano. Non implicemus ignem hunc ossibus, non ipsi nobis nodos injiciamus; non misceamus sermonem aliquem cum hujusmodi, unde exæstuet ignis adulterinus. Sermo juvenulæ nodus adolescentium est: verba adolescentis vincula sunt amoris.

72. Vidit hunc ignem Joseph, quando eum adulterii cupida mulier allocuta est (Gen. xxxix, 7); voluit eum capere sermone, misit laqueos laborum suorum, sed pudicum virum ligare non potuit. Solvit enim vincula mulieris vox pudoris, sermo gravitatis, habena cautelæ, fidei custodia, castimonie disciplina. Capere igitur eum retibus suis impudica non potuit: misit manum, et apprehendit vestem ejus, ut nodo stringeret. Verba petulantis mulieris cupiditatum retia sunt, manus ejus amoris nodus est (Prov. vii, 21): sed nec retibus capi potuit mens pudica, nec nodo: ^d excussa vestis, solutus est nodus; et ideo quia non alligavit ignem in sinu mentis suæ, non combussit corpus suum.

73. [Alias cap. XIV.] Vides ergo, quia animus noster culpæ est auctor? Itaque innocens caro, sed plerumque peccati ministra. Ergo ^e non te vincat formæ concupiscentia. Multa retia tenduntur a diabolo, multi laquei. Oculus meretricis laqueus amatoris est. Ipsi nobis oculi nostri retia sunt; et ideo scriptum est: *Neque capiaris oculis tuis* (Prov. vi, 25). Ipsi nobis ergo tendimus retia, quibus involvimur et implicamur. Ipsi nobis vincula nectimus, sicut legimus: Quia vinculis peccatorum suorum unusquisque constringitur (Prov. vi, 2).

74. Et ideo transeamus ignem adolescentiæ, ardoremque juvenilis ætatis: transeamus aquam, non remaneamus in aqua; ne flumina nos profunda concludant. Transeamus magis, ut et nos dicamus: *Torrentem pertransiit anima nostra* (Psal. cxliii, 5); qui enim transit, salvus est. Denique Dominus sic ait: *Si transeas per aquam, tecum sum, flumina te non concludent* (Esai. xliii, 2); et Propheta dicit: *Vidi impium superexaltatum ultra cedros Libani: et transiit, et ecce non erat* (Psal. xxxvi, 35, 36). Transi sæcularia, ^f et cecidisse aspicias altitudines impiorum. Moyses quoque transiens sæcularia flumina, vidit visum magnum, et ait: *Transiens videbo hoc risum* (Exod. iii, 3); si enim fuisset in corporis vitii et sæculi istius lubricis voluptatibus, tanta non vidisset mysteria.

75. Transeamus ergo et nos ignem hunc libidinis, quem timens Paulus, sed nobis timens, qui castigant

mss. omittunt *obligavit*; forte non sensu deteriore.

^d Mss. pauci, *excussa veste; quidam excusso vestimento.*

^e Mss. aliquot satis probatæ manus, *non te vincat forma concupiscentiæ, etc.* Iterum vero pro *laqueus amatoris*, non pauci legunt *laqueus amoris.*

^f Nonnulli mss., *et omnem gloriam cecidisse aspicias impiorum.*

do corpus suum, fecerat ut jam **410** non timeret A sibi, dicit nobis: *Fugite fornicationem* (I Cor. vi, 18). Fugiamus ergo tamquam sequentem, quæ non post nos, sed in nobis sequitur nosmetipsos. Ergo videamus diligenter, ne dum illam fugimus, nobiscum eam portemus. Volumus enim plerumque fugere, sed si non penitus eam de nostro excutimus animo, tollimus eam magis, quam relinquimus. Transiliamus ergo eam, ne nobis dicatur: *Ambulate in igne flammæ vestræ, quem accendistis vobis* (Esai. L, 11). Quoniam sicut ille qui alligat ignem in sinu, vestimenta comburit (Prov. vi, 27); sic qui ambulat super ignem, pedes comburat necesse est; quoniam scriptum est: *Ambulabit quis super carbonem ignis, pedes autem non comburet* (Prov. i, 28)?

76. Gravis ignis est, et ideo non demus illi alimenta luxuriæ. Pascitur libido conviviis, nutritur deliciis, vino accenditur, ebrietate inflammatur. Graviora his sunt fomenta verborum, quæ vino quodam Sodomitanæ vitis mentem inebriant. Caveamus tamen et hujus abundantiam viui; ubi enim caro inebriatur, mens titubat, animus vacillat, cor fluctuat. Et ideo ad utrumque utile præceptum est, quo monetur Timotheus: *vino modico utere propter frequentes tuas infirmitates* (I Tim. v, 23). Cum calet corpus, trahit vaporem: cum alget morbi frigore caro, refrigeratur anima tua: cum dolet corpus tuum, tristis est mens tua, sed tristitia tua in gaudium veniet.

77. Noli ergo timere si manducetur caro tua, anima tua non devoratur. Ideo David non timere se dicit; quia carnem ejus, non animam inimici edebant, sicut legimus: *Dum appropinquant super me nocentes, ut edant carnes meas: qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt, et ceciderunt* (Psal. xxvi, 2). Ruinam igitur solam facit sibi serpens; ideo serpenti traditur, qui a serpente elisus est; ut quem dejecit, hunc erigat: et fiat ruina serpentis hominis resurrectio. Satanam autem corporalis hujus contritionis et carnalis auctorem debilitatis Scriptura ostendit, Paulo dicente: *Datus est mihi stimulus carnis meæ angelus Satanæ, qui me colaphizet, ut non extollar* (II Cor. xii, 7). Sic ergo curare Paulus didicit, quemadmodum ipse sanatus est.

CAPUT XV.

Rediens a digressionem, quid sit venire in virga vel in D

^a Ita Rom. edit. ac mss. omnes: at vel. edit. male præferebant, *addendum sacramentis*; et nihilo melius ult. Paris. *credendum sacramentis*. Cæterum Ambrosius cum in aliis suis libris, tum in his potissimum graviorum criminum reos tam frequenter ut ad Ecclesiæ universorumque Christianorum preces confugiant, hortatur, ut ambiguum haberi non possit, quin suffragia illa non fecerit minoris quam Tertullianus: cujus ea de re lib. de Poenit. cap. 10, verba illa sunt: *Cum te ad fratrum genua protendis, Christum contrectas, Christum exoras: æque illi cum super te lacrymas agunt, Christus patitur, Christus pro te vulneratur*, etc. Quibus autem ceremoniis publicæ illæ preces ac lacrymæ pro poenitentibus funderentur, discat istarum rerum studiosus ab auctore Constit. apostol. lib. ii, cap. 18, et maxime lib. viii, cap. 9;

PATROL. XVI.

spiritu mansuetudinis docet. *Sequestrandum graviter lapsum, sed eum Apostoli exemplo sacris reddendum, ubi piæ plebis oratione atque lacrymis fuerit expiatus. Expurgari vetus fermentum, cum litteræ durities mollioris explicationis farina temperatur. Quomodo Ecclesiæ farina omnes conspergi ac cibo charitatis pasci debeant; ne similes evadant invidi illius fratris, quem æmulantur Novatiani, quorum tumor illic notatur.*

78. Bonus itaque doctor dum promittit alterum de duobus, utrumque donavit. Venit in virga, quia a communionem sacra convictum removit. Et bene dicitur tradi satanæ, qui separatur a Christi corpore. Venit **411** etiam in charitate, spirituque mansuetudinis, vel quia sic tradidit, ut spiritum ejus salvum faceret, vel quia eum quem ante sequestraverat postea sacramentis reddidit.

79. Nam et sequestrari oportet graviter lapsum, ne modicum fermentum totam massam corrumpat: et expurgandum est vetus fermentum, vel in singulis vetus homo, hoc est, exterior homo cum actibus suis, vel in populo inveteratus peccatis, vitiisque concretus. Et bene dixit expurgandum, non projiciendum: quod enim expurgatur, non totum judicatur inutile; ideo enim purgatur, ut utile ab inutili separaretur: quod autem projicitur, nihil in se utile habere creditur.

80. [*Alias cap. XV.*] Jam tunc igitur Apostolus reddendum sacramentis judicavit cælestibus, si purgari se ipse vellet. Et bene ait: *Expurgate*; velut enim operibus quibusdam totius populi purgatur, et plebis lacrymis abluitur, qui orationibus et fletibus plebis redimitur a peccato, et in homine mundatur interiore. Donavit enim Christus Ecclesiæ suæ, ut unum per omnes redimeret, quæ Domini Jesu meruit adventum, ut per unum omnes redimerentur.

81. Hic sensus Pauli est, quem verba obcuriorem faciunt. Consideremus ipsum Apostoli sermonem: *Expurgate*, inquit, *vetus fermentum; ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi* (I Cor. v, 7). Sive quod tota Ecclesia suscipiat onus peccatoris, cui compatiendum et fletu, et oratione, et dolore est: et quasi fermento ejus se totam conspergat; ut per universos ea quæ superflua sunt^b in aliquo poenitentiam agente, ^c virilis misericordiæ aut compassionis velut collativa quadam admixtione, purgentur. Sive ut illa mu-

item e Conc. Laodic. canon 19; quibus si liberit adjicere quæ de hoc ritu apud Chrysostomum hom. 72 in Matth., et 18 in II ad Corinth. legere est, eundem in orientali Ecclesia receptum et communem fuisse compertum flet. Sed in occidentali quoque ipsum non minus obtinuisse præter citatum Ambrosium variis locis, Pacianum Exhort. ad Poenit. et epist. 1 ad Sympron. et alios, testes etiam sunt Sozomenus lib. vii Hist. cap. 16, et Ordo Romanus eo loci quo absolutionis sermone 5 in cœna Domini ratio describitur.

^b Quidam mss., *in aliquo patientiam agente.*

^c Erasmus et seq. edit., *virilium misericordiæ.* Optime sane et accommodate ad illas voces, *collativa quadam admixtione*; his enim non dubium est aliud ad laudatissimum hunc veterum morem, quo cum quispiam amicorum casu aliquo bonis eversus fuerat,

lier Evangelica docet (*Luc. xiii, 21*), quæ typum præterdit Ecclesiæ, eo quod fermentum abscondat in farina sua, donec fermentetur totum; ut mundum omne sumatur.

82. Docuit me Dominus in Evangelio quid sit fermentum, dicens: *Non intelligitis quia non de pane dixi: Attendite a fermento Pharisæorum et Sadducæorum (Math. xvi, 11)*? Tunc, inquit, intellexerunt quia non dixit a panibus, sed a doctrina Pharisæorum et Sadducæorum attenderent sibi. Hoc ergo fermentum, hoc est, doctrinam Pharisæorum, **412** et disputationem Sadducæorum abscondit Ecclesia in farina sua; cum litteram legis duriorem spiritali interpretatione molliuit, et velut mola quadam sæe disputationis infregit, proferens velut ^a de folliculis litterarum mysteriorum interna secreta, et resurrectionis fidem astruens; qua Dei misericordia prædicatur, qua reparari vita creditur mortuorum.

85. Non absurda autem videtur ad hunc locum assumptio comparationis horum. Siquidem regnum cælorum est ^b peccatoris redemptio: et ideo farina Ecclesiæ conspergamur omnes boni et mali, ^c ut simul omnes nova conspersio. Ne quis autem vereretur, ne fermenti vitiosioris admixtio massam decoloraret, ideo dixit: *Ut sitis nova conspersio, sicut estis asyri (I Cor. v, 7)*; hoc est, tales conspersio vos reddet, qualis erat innocentie vestræ pura sinceritas. Ita si misereamur, non fuscatur peccato alieno: sed ^d redemptionem ejus acquirimus nostræ gratiæ; ut qualis erat puritas, perseveret. Et ideo addidit: *Etenim pascha nostrum immolatus est Christus (Ibid.)*, ^e hoc est, passio Domini omnibus profuit, et peccatoribus donavit redemptionem, quos flagitii poenitentia admissi.

84. Itaque epulemur bonum cibum, poenitentiam gerentes, læti redemptione; nullus enim cibus est benevolentia et pietate dulcior: epulis nostris atque lætitiæ nulla de peccatore servato invidia admisceatur; ne se ipse a domo Patris, quemadmodum expositus in Evangelio invidus ille frater, excludat, qui fratrem receptum doluit, quem in perpetuum gaudebat exclusum (*Luc. xv, 28*).

83. Cujus vos similes esse, Novatiani, non potestis negare, qui ideo, ut dicitis, in Ecclesiam non con-

illius amici viritum ἔρανον, id est, collatitiam pecuniam tribuebant, ut inde sublevaretur ejus calamitas, ut docet Casaubonus Comment. in Theoph. Charact. ad cap. *περὶ Ἀνθρακίστας*. Et eam quidem beneficentiam sic amplificavit primorum Christianorum charitas, et Apostolo non semel illius rei teste fratribus qui non modo in eadem urbe, sed etiam in diversis atque dissitis inopia premerentur, juvantis collectæ fierent. Quem morem a re corporea transtulit S. Doctor ad spiritalem. Attamen licet adverbium *viritum* peculiarem hoc loco gratiam habeat, cum *virilis* in mss. omnibus et apud Amerb. legatur, vocem hanc duximus retinendam. Neque vero ipsa suo etiam caret lepore; per eam enim hic misericordia gravis ac generosa requiri ostenditur, non autem mollicula et muliebris, qualem vel inepta causa sæpe commovet.

^a *Folliculus* grana seminum, velut pellicula, intinguntur.

^b Germ. cod. ant., *peccatorum remissio*. At paucis

venitis, quia per poenitentiam ^e tributa spes fuerat his qui lapsi sunt, revertendi. Sed hoc præteritum est specie. Cæterum episcopatus amissi dolore succensus Novatianus schisma composuit.

86. Sed non intelligitis quia de vobis quoque prophetavit Apostolus, et vobis dicit: *Et vos inflati estis, et non magis luctum habuistis; ut tollatur de medio vestrum, qui hoc opus fecit (I Cor. v, 2)*? Utique tunc penitus tollitur, cum aboletur peccatum ejus; non enim excludendum ab Ecclesia dicit Apostolus, qui suadet esse purgandum.

413 CAPUT XVI.

Novatiani cum Apostolo comparantur. Quam pulchre illis conveniat Domini verbum: Nescitis cujus spiritus estis. Poenitentiae studium ab eis extinguunt, dum ejus fructum e medio tollunt. Hoc pacto Christi promissis privari peccatores; qui tamen non cito admittendi ad mysteria. Denique poenitentium quorundam exempla proponuntur.

87. Cum igitur apostolus peccatum remiserit, qua vos auctoritate dimittendum negatis? Quis reverentior Christi, Novatianus, an Paulus? Sed noverat Paulus Dominum misericordem; noverat Dominum Jesum severitate magis discipulorum offensum, quam misericordia (*II Cor. ii, 10*).

88. Denique Jacobum et Joannem dicentes quod ignem de cælo peterent, qui consumeret eos, qui Dominum recipere volebant, confutavit Jesus dicens: *Nescitis cujus spiritus estis; Filius enim hominis non venit animas hominum perdere, sed salvas facere (Luc. ix, 55, 56)*. Et illis quidem dixit: *Nescitis cujus spiritus estis*, qui ipsius erant spiritus; vobis autem dicit: *Non estis spiritus mei, qui meam clementiam non tenetis, qui meam refutatis misericordiam; qui excluditis poenitentiam, quam ego per apostolos meos prædicari volui in nomine meo.*

89. Frustra enim dicitis vos prædicare poenitentiam, qui tollitis fructum poenitentiae (*Luc. xxiv, 47*). Homines enim ad aliquod studium aut præmiis aut fructibus incitantur: omne autem studium torpescit dilatione. Et ideo Dominus ut præsentium fructus cumaretur devotio discipulorum, **414** dixit quoniam qui dimisisset omnia sua, et Deum secutus

^D interjectis ubi omnes edit., *ut simus in nova conspersione. Quis autem vereretur, etc.*, omnes mss. magis commode ut in contextu.

^e Edit., *ut simus in nova conspersione.*

^d Mss. aliquot, *redemptione ejus acquirimus nostram gratiam; quidam, redemptionis ejus acquirimus gratiam.*

^e Novatiani ut secessionem suam defenderent, Ecclesiam per lapsorum receptionem contendebant interiusse: ut Cyprianus epist. 52 et Pacianus p. 57 testificantur, atque adeo in hæresim schisma verterunt, ut loquitur Augustinus de Donatistis. qui se Novatianorum hac in parte sedulos imitatores præbuerunt. Etenim Ecclesiam, quod cum Cæciliano communicaret a librorum sacrorum, ut clamitabant, traditoribus ordinato, funditus periisse delirabant. Sed episcopatus amissi dolor Donatum non minus angebat, quam Novatianum: de quo hic Ambrosius noster, et nos in Admonitione, quæ consulenda.

esset, ^a septies tantum reciperet et hic et in futurum (*Matth. xix, 29*). Prius hic promisit, ut fastidia dilationis auferret: addidit et in futurum, ut hic disceres credere in futurum quoque solvenda tibi præmia. Remuneratio igitur ^b præsentium, testimonium futurorum est.

90. Si quis igitur ^c occulta crimina habens, propter Christum tamen studiose pœnitentiam egerit; quomodo ista recipit, si ei communitio non refunditur? Volo veniam reus speret, petat eam lacrymis, petat gemitibus, petat populi totius fletibus; ut ignoscatur, obsecret: et cum secundo et tertio fuerit dilata ejus communitio, credat remissius se supplicasse, fletus augeat, miserabilior postea revertatur, teneat

^a Ita vet. edit. ac multo plures mss. At Rom. edit. cum nonnullis aliis cod. habet, *centies*: quod quidem ad loci Evangelici verba scite congruit. Nihilominus tamen septies a Cypriano quater, et ab auctore Quæst. novi et vet. Testam. apud Augustinum ter citari observatum est a Latino.

^b Cod. Clarom., *præsentium, spes est futurorum.*

^c Mirum quantum hic locus Dallæum torserit. Nam lib. iii de Confess. cap. 11, illum a Perronio objectum leviter admodum transiliens: *Et hæc, inquit, in Novatianos dicta sunt, significantque pœnitentem reconciliari debere, quod non negamus: nemini nisi peccata apud sacerdotem occulte confesso, ullum peccatum remitti, quod nos negamus, non significant.* Sed cum non posset non videre homo ingeniosus in promptu esse adversus ipsum concludere: Si peccata occulta habentem nec non eorum causa pœnitentem reconciliari oportuerit, ergo peccata occulta subjecta fuerunt pœnitentiæ publicæ, ergo subjecta etiam fuerunt sacerdotum auctoritati: ad id quidem ille hoc loco nihil. Verum lib. iv ejusdem operis, cap. 22, non diffidetur interdum fieri potuisse, ut qui conscientiam secretorum criminum sarcina gravem haberent, illam sponte ac sine legis cujusquam coactione exonerarent apud sacerdotem, cujus consilio volentes lubentesque publicæ pœnitentiæ subicerentur. Quod ibi fusius prosecutus adjicit: *Atque hæc in primis præfari hoc loco visum est, ne quem turbet, aut a vero abducatur, si quod vel ipse offenderit, vel ab Arnaldo allatum viderit singulare hujusmodi pœnitentiæ apud veteres exemplum.* Ex quibus verbis facile nec sine causa colligitur non omnino rara vel singularia visa esse ista exempla; quippe qui negare quæ talia et apud Arnaldum et alibi reperiantur, ausus non fuerit. Nunc peteremus ab illo ministro, utrum esset minus scandalum quempiam occultam noxam voluntarie confessum publice pœnitere, quam ex legis imperio confessum? Immo vero: scandalum eo majus moveret, quo rariores essent, qui publicam pro occulte commissis agerent pœnitentiam. Ergo cum hujusmodi scandalum non prohibuerit, quominus pastores ad pœnitentiam publicam eos, qui voluntarie occulta confiterentur, admitterent; nec illos quoque potuit deterrere, ne legem de palam confitentibus etiam reconditis criminibus sancirent. Eundem rursus interrogaremus an distantia minor sit a peccato publico ad secretum voluntarie et ultro declaratum, quam ad declaratum ex legali necessitate? Hoc sane dixerit nemo, cum evidentissimum sit contrarium. Cum igitur hoc tantum discrimen non fuerit impedimento, quominus occulta voluntarie confitentes iisdem publicis pœnis addicerentur, quibus manifestorum scelerum reus affliciebant; nec etiam impedire dabunt ne leges de secretis piaculis per eandem publicam pœnitentiam qua curabantur manifesta, et iudicis constituerentur. Et hinc clarum est præcipua illa incommoda, quæ opponit necessariæ

A pedes brachiis, osculetur oculis, lavet fletibus, nec dimittat; ut de ipso dicat Dominus Jesus: *Remissa sunt peccata ejus multa; quoniam dilexit multum* (*Luc. vii, 47*).

91. Cognovi quosdam in pœnitentia sulcasse vultum lacrymis, exarasse continuis fletibus genas, straxisse corpus suum calcandum omnibus; jejuno ore semper et pallido, mortis speciem spiranti in corpore prætulisse.

CAPUT XVII.

Severitati pietatem addendam esse, quod Apostolus præstitisse ostenditur in Corinthio. Hunc baptismate contra Novatianorum cavillos initiatum fuisse

B occultarum culparum confessioni, quam rejicit; non minus pugnare contra voluntariam, quam admittit. Itaque haud immerito illud responsum auctori suo non satisfacit: sed tertium atulit prioribus multo futilius, cum editos omnes codices corruptionis in verbo *occulta* postulavit. Expectabamus ut editis codicibus opponeret manu exaratos, sin minus omnes, saltem aliquos, saltem unicum: quod cum nec fecerit, nec potuerit, hic unus editorum ineditorumque librorum, qua veterum, qua recentium, consensus plusquam sufficit, ut idem locus auctoritatem plene planeque conservet suam. Audiamus tamen ejus conjecturas. Primum ille sciscitatur a Catholicis, quorsum occultorum potius quam manifestorum istic mentio? Quasi vero, inquit, Novatiani solis occultis veniam negandam asseverassent, vel Ambrosius occultorum tantum exsolutionem ab Ecclesia sperandam ostenderet. Sed quis tam oculatum virum non miretur hoc loco tam cæcitere, ut non videat hic propterea non nisi secretorum mentionem fieri, tum quia cuilibet expeditum erat a fortiori, ut aiant, colligere de manifestis, de quibus alioqui abunde agitur in hoc Opere; tum quia sic evidentius fiebat crudelitatem Novatianorum patere latissime, quippe que etiam occulti peccatores a spe veniæ excluderentur. Attamen urget adhuc Dallæus, et non *occulta*, sed *multa* legendum esse credit ex eo egregie probari, quod *proclire fuerit librariis hic decipi, et pro ni duplex cc legere.* Quod quidem a similitudine utriusque elementum, ab antithesi inter multa peccata et pœnitentiam pro Christo susceptam hic apposita, denique a relatione quæ hisce verbis cum sequenti Evangelii loco intercedit. Sed primo pergratum ille nobis fecisset, si hujuscemodi lapsus aliquot exempla in medium protulisset; nobis enim nulladum observata possumus affirmare. Deinde quæ causa fuit, cur in citato Lucæ testimonio non idem peccarint librarii, vel saltem eodem loco admoniti fuerint admissæ corruptionis? Cur illam ex argumentis adeo, ut Dallæo videtur, perspicuis, ante ipsum nemo deprehenderit? Sed profecto non minus referentur Ambrosiana verba ad memoratum testimonium, si legeris *occulta*, quam si *multa*; nisi forte si occulta crimina non æque multa committi possint, ac manifesta. Quod vero ad antithesin, certe in lectione nostra multo pulchrior est, cum sic clanculum admissa publicæ pœnitentiæ opponantur. Uicumque sit, inquit, an unicus hic locus et rationibus, et contrariis cæterorum Patrum testimoniorum æquum est anteponi? Sed hæc fuga est, non responsio. Nam et alios Patres hic Ambrosio contrarios esse pernegamus, et multos cum Ambrosii tum aliorum veterum locos huic suffragari contendimus. Nonnullos notavimus priore tomo, ut puta lib. vii in Luc., p. 1463, et lib. x, pag. 1523, atque alibi. Plures etiam suppediabant in editis de hac materia libris Alexander, Bibaqueus, ac Sammarthanus noster, quos consule.

austruitur. Quibus additur non destructionem, sed castigationem carnis, per vocem interitum significari, quod etiam terræ similitudine confirmatur.

92. Quid exspectamus ut mortui mereantur veniam, qui mortem sibi intulerunt, **415** cum viverent? Satis est, inquit, ei qui talis est, objurgatio hæc quæ fit a pluribus; ita ut e contrario magis donetis et consolemini; ne forte abundantiorē tristitia absorbeat (II Cor. II, 6). Si satis ad condemnationem est objurgatio, quæ fit a pluribus, satis est quoque ad remissionem peccati obsecratio, quæ fit a pluribus. Moralis magister et nostræ fragilitatis conscius, et pietatis divinæ interpret, vult donari peccatum, vult consolationem adhiberi; ne tristitia penitentem tædio longæ dilationis absorbeat.

93. Ideo ergo donavit apostolus, nec solum donavit, sed etiam confirmari in eum charitatem voluit. Qui charus est, non habet duritiam, sed mansuetudinem. Nec solum donavit ipse, sed voluit etiam omnes donare, et se propter alios donasse dixit; ne multi propter unum diutius contristarentur. Si cui, inquit, donastis, et ego; nam et ego propter vos in persona Christi, ut non circumveniamur a Satana; nec enim versutias ejus ignoramus (Ibid., 10). Recte potest serpentem cavere, qui ejus potest versutias non ignorare, quæ multæ ad nocendum sunt. Vult semper nocere, semper circumvenire; ut mortem inferat: sed debemus cavere ne remedium nostrum fiat ejus triumphus; circumvenimur enim ab eo, si per nimiam tristitiam pereat, qui potest liberari per indulgentiam.

94. Et ut sciremus quia de baptizato dicit, addidit: *Scripti vobis in epistola, ne commisceamini forni-*

^a Germ. cod. antiquior, *nimiam obstinationem.*

^b Quidam mss., *Christi invocatione suffragatur.*

caris hujus mundi (I Cor. v, 9). Et infra subjungit: *Nunc autem scripsi vobis, non commisceri, si quis frater nominatur fornicator, 416 aut avarus, aut idolis serviens* (Ibid., 11). Quos simul junxit ad pœnam, simul voluit etiam ad veniam pertinere. Si quis autem talis est, inquit, cum hoc nec cibum sumas (Ibid.). Quam severus pertinacibus, quam indulgens rogantibus! Adversum illos Christi armatur injuria, his ^b Christi invocatio suffragatur.

95. At ne quis forte eo moveatur, quia scriptum est: *Tradidi hujusmodi hominem Satanae in interitum carnis* (Ibid., 5), et dicat: Quomodo potuit ad veniam pertinere, cujus omnis interierat caro; cum manifestum sit in utroque redemptum hominem, in utroque salvari: neque animam sine carne, neque carnem sine anima, cum sibi sint gestorum ^c operum consortiis copulatæ, sine consortio vel pœnæ esse vel præmii? Is sibi responsum hoc habeat, quod interitus non consummatam assumptionem carnis significet, sed castigationem. Sicut enim mortuus peccato, Deo vivit: ita illecebræ carnis intereunt, et cupiditatibus suis moritur caro: ut castitati cæterisque bonis operibus reviviscat.

96. Et quod aptius exemplum, quam de matre sumamus? Namque ipsa de qua assumpti sumus, terra, intermisso exercitio cultuque, videtur deserta: et aut vinetis quibus consitus est ager, aut oleis moritur; succum tamen proprium velut quamdam sui animam non amittit. Denique repeita cultione, et creditis seminibus, quibus habilis æstimatur, feracior assurgit fructibus. Non ergo alienum si etiam nostra caro interire sic dicitur; ut repressa magis, quam assumpta credatur.

^c Mss. non pauci, *gestorum operumque consortes copulatæ.*

LIBER SECUNDUS.

415 CAPUT PRIMUM.

Ambrosius libri superioris præceptis nova subtexusit, necessitatem mature agendi penitentiam allegoricè insinuat, quam et suadet agendam: deinde illius forma in Apostolo imitationi proposita, varios ejusdem fructus strictim proponit.

1. Etsi non pauca quæ ad cohortationem penitentiae proficiant, scripta sint in libro superiore; tamen cum adjici possint complura, ne velut semesas verborum nostrorum epulas reliquisse videamur, inceptum persequamur convivium.

2. Agenda est enim penitentia non solum sollicitè, sed etiam mature: ne forte Evangelicus ille paterfamilias qui arborem sicum plantavit in vinea sua, veniat; et quærens fructum in ea, si non inve-

^a Imitatio illorum versuum e lib. I Georg.:

Ne saturare fimo pingui pudeat sola, neve Effetos cinerem immundum jactare per agros.

nerit, dicat cultori vineæ: *Succide illam. Ut quid etiam terram occupat* (Luc. XIII, 7)? Et nisi cultor vineæ interveniat dicens: *Domine, remitte illam et hoc anno, usque dum fodiam circa illam; et mittam cophinum stercoris: et si 416 quidem fecerit fructum; sin autem, excidatur ficulnea* (Ibid., 8, 9).

3. Stercoremus ergo et nos agrum hunc quem possidemus, et imitemur laboriosos agricolas, quos ^a non pudet fimo pingui satiare terram, et immundo cinere agrum aspergere, ut fructus uberores colligant.

4. Et quemadmodum stercoremus, docet Apostolus dicens: ^b *Et æstimo omnia ut stercora, ut Christum lucrifaciam* (Philip. III, 8); qui per infamiam et bonam famam meruit Christo placere. Legerat enim quod Abraham dum se stercus et cinerem fatetur,

^b Vet. edit. et pauci mss., *Et æstimo stercora;* Rom. edit. et alii pauciores, *Et æstimo stercora;* reliqui mss. ut in textu, nisi quod nonnulli habent, *æstimari.*

summa humilitate invenit Dei gratiam (*Gen. xviii, 3*). A Legerat quod Job in stercore sedens omnia quæ amiserat, recuperavit (*Job. xxiv*). Legerat prophetante David, quod Deus de terra suscitavit inopem, et de stercore erigit pauperem (*Psal. cxii, 7*).

5. Et nos ergo ^a non erubescamus fateri Domino peccata nostra? Pudor est ut unusquisque crimina sua prodat: sed ille pudor ^b agrum suum arat, spinas tollit perpetuas, sentes amputat, fructus adolet, quos inter mortuos **417** esse credebat. Sequere illum qui bene arando agrum suum, fructus quæsitivit æternos. *Maledicimur*, inquit, *et benedicimus: persecutionem patimur, et sustinemus: blasphemamur, et obsecramur: tamquam purgamenta hujus mundi facti sumus* (*I Cor. iv, 12, 13*). Si et tu sic araveris, seminabis spiritalia. Ara, ut peccatum auferas, fructum acquiras. Ille aravit, ut persecutoris ^c in se eradicaret affectum. Quid plus potuit nobis conferre Christus ad studium correctionis, quam ut converteret, et daret nobis ex persecutore doctorem?

CAPUT II.

Apostolicam locum ab hæreticis contra poenitentiam objectum solvit, eumque de baptismatis iteratione intelligendum cum singularum illius partium expositione, tum præmissa ibidem legalium baptismatum mentione ostendit; quamvis subjungat eo quoque illum posse referri, ut quod impossibile sit hominibus, Deo impossibile nequaquam habeatur.

6. Cum igitur tam evidenti et ipsius Apostoli, et scriptorum ejus exemplo redarguantur, tamen adhuc ^C obniti volunt, et auctoritatem aiunt ^d Apostolicæ sibi suffragari sententiæ, allegantes scriptum ad Hebræos: *Impossibile est enim hos qui semel illuminati sunt, et gustaverunt donum cælestis, et participes facti sunt Spiritus sancti, et bonum gustaverunt Dei verbum, virtutesque futuri sæculi, lapsos iterum renovari in poenitentiam, rursus crucifigentes Filium Dei, et ostentatione triumphantes* (*Heb. vi, 4 et seq.*).

7. Numquid Paulus adversus factum suum prædicare potuit? Donavit Corinthio peccatum per poenitentiam (*II Cor. ii, 10*); quomodo hic potuit sententiam suam ipse reprehendere? Ergo quia non potuit quod ædificaverat destruere, non contrarium

dixisse eum, sed diversum advertimus. Quod enim contrarium est, se ipsum impugnat: quod diversum est, distinctam solet habere rationem. Ita autem contrarium non est, ut alterum suffragetur alteri. Etenim quia de remittenda prædicavit poenitentia, debuit et de iis qui iterandum putant baptismum, non silere: et prius sollicitudinem nobis auferri oportuit, ut sciremus etiam post baptismum, si qui peccarent, donari eis posse peccatum; ne spe veniæ destitutos iterandi baptismatis opinio vana perverteret: deinde iterandum non esse baptismata rationabili disputatione suadendum fuit.

8. De baptismate autem dictum verba ipsa declarant, quibus significavit impossibile esse lapsos renovari in poenitentiam; per lavacrum enim renovamur, per quod nascimur, sicut ipse Paulus dicit: *Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem, ut quemadmodum surrexit Christus ex mortuis per gloriam Patris, ita et **418** nos in novitate vitæ ambulemus* (*Rom. vi, 4*). Et alibi: *Renovamini spiritu mentis vestræ, et induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est* (*Ephes. iv, 23, 24*). Et alibi: *Renovabitur sicut aquilæ juvenus tua* (*Psal. cxii, 3*): ^e quod etiam aquila, cum fuerit mortua, ex suis reliquiis renascitur, sicut per baptismatis sacramentum, cum fuerimus peccato mortui, nascimur Deo, ac reformamur. Unum ergo baptismata docet, sicut alibi: *Una fides; unum, inquit, baptismata* (*Ephes. iv, 5*).

9. Illud quoque evidens, quod in eo qui baptizatur, crucifigitur Filius Dei; quia non potuit caro nostra abolere peccatum, nisi crucifixæ esset in Christo Jesu. Denique scriptum est, quia *quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in mortem ipsius baptizati sumus* (*Rom. vi, 3*). Et infra: *Si enim complantati sumus similitudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus, scientes quia velus homo noster simul confixus est cruci* (*Ibid., 5, 6*). Et ad Colossenses ait: *Consepulti ei per baptismum, in quo et consurrexistis* (*Coloss. ii, 12*). Quod ideo scriptum est, ut credamus quia ipse crucifigitur in nobis; ut per illum peccata nostra mudentur, ut ipse chirographum nostrum affigat cruci, qui solus potest donare delicta. Ipse in nobis principatus et potestates trium-

^a Hic agi de confessione quæ Deo apud sacerdotem illius ea in parte vicarium editur, compertum facit quod statim sequitur: *Pudor est*, etc. Quem enim pudeat apud eum solum peccata fateri sua, cui eadem clarior quam sibi ipsi cognita esse perspectum habeat? Certe in eo quod illa perpetraverit, pudor esse poterit, non autem in illorum confessione. Rursus vero quod unusquisque dicitur prodere crimina sua, inde satis intelligitur non de publicis tantum criminibus et scandalo conjunctis agi, sed etiam de occultis et reconditis, quæ ab aliquo sponte deferantur ad sacerdotem. Consule quæ de reo minoris culpæ dicuntur infra cap. 4, num. 27.

^b Mss. aliquot, *agrum suum stercoreat, spinas colit*, etc.

^c Mss. nonnulli, *in se eradicaret effectum*.

^d Non alium locum qui magis hæresi suæ patrocinari videretur, quam istum proferebant Novatiani.

^D Et hoc quidem in causa fuit, cur serius hæc epistola apud Latinos habita fuerit pro canonica, quemadmodum ex Eusebio lib. iii Hist. Eccles. cap. 3, et lib. vi cap. 20 ex Philastrio, lib. de Hæres. 41 ex Hieronymo variis locis cognoscere est. Epiphanius quoque præcipuum Catharorum in eo loco firmamentum fuisse, dum de eadem hæresi loquitur, tradit. Caterum Ambrosiana responsio verissima est. eamque nobilissimi quique scriptores doctori nostro suppreses aut posteriores amplexati sunt; quamquam nonnulli de poenitentia locum interpretati, morale impossibilitatem ibi significatam maluerunt: quæ responsio etiam in fine capituli indicatur.

^e Rom. edit. sola, *quod est: sicut aquila cum fuerit. . . sic per baptismatis*, etc. Ohter autem observandum est, aquilæ illud attribui ab Ambrosio, quod vulgo de phœnice dicitur, quem ex propriis cineribus renasci fabulantur multi scriptores.

phat; quoniam de ipso scriptum est: *Principatus et potestates ostentabilis, triumphans eos in semetipso* (Coloss. ii, 15).

10. Ergo quod ait in hac epistola quæ scribitur ad Hebræos, impossibile esse lapsos renovari in penitentiam, rursus crucifigentes Filium Dei, et ostentatione triumphantes (Hebr. vi, 6), eo spectat, ut de baptismo dictum credamus, in quo crucifigimus Filium Dei in nobis; ut per illum nobis mundus crucifigatur, qui quadam triumphans specie, dum similitudinem mortis ejus assumimus, qui principatus et potestates in sua cruce ostentavit ac triumphavit; ut in mortis ejus similitudinem nos quoque de principatibus quorum jugum deponimus, triumphemus. Semel autem crucifixus est Christus, semel peccato mortuus; et ideo unum, non plura baptismata.

11. Quid, quod et supra doctrinam baptismorum præmisit? Et quia multa erant baptismata in lege, merito reprehendit illos qui perfecta et dimittant, et principium verbi requirant. Docet nos scire oportere destructa esse universalis legis baptismata, unum baptisma esse in Ecclesiæ sacramentis. Hortatur autem nos, ut relinquentes initium verbi, ad perfectum tendamus: *Et hoc faciemus*, inquit, *si quidem permiserit Deus* (Hebr. vi, 3); non potest enim sine favore Dei aliquid esse perfectus.

12. Possem quidem etiam illud dicere ei, qui hoc de penitentia dictum putat; quia quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum: et potens est Deus quando vult donare nobis peccata, etiam quæ putamus non posse concedi. Et ideo quod nobis impossibile 419 impetratum videtur, Deo donare possibile est. Nam et impossibile videbatur, ut peccatum ablueret aqua: denique Naaman Syrus lepram suam mundari per aquam posse non credit. Sed quod impossibile erat, fecit Deus esse possibile, qui tantam nobis donavit gratiam (IV Reg. v, 14). Similiter impossibile videbatur per penitentiam peccata dimitti: concessit hoc Christus apostolis suis, quod ab apostolis ad sacerdotum officia transmissum est (Joan. xi, 22). Factum est igitur possibile quod impossibile videbatur. Sed tamen de baptismo dictum, ne quis iteraret, vera ratione persuadet.

CAPUT III.

Superiorem solutionem confirmat proposita ex Evangelio prodigi parabola, cujus singulas partes exponens, eandem contra Novatianas assertiones ita convertit, ut inde necessario deducat etiam gravissimi crimi-

^a Mss. aliquot, *dimittunt et principia Verbi requirunt*; nonnulli, *dimittunt, et principalia verba requirunt*.

^b Mss. Aliqui et edit., *unum baptismum esse in Ecclesia. Hortatur, etc.*

^c Edit. Rom. eam duobus omnino mss., *vera ratio persuadet*. Minime male. Verum cum aliam lectionem vet. edit. cum reliquis mss. iisque multo probatioribus habeant, referendum est verbum *persuadet*

nisi reo, siquidem digne penituerit, reconciliationem non denegandam.

13. Neque enim Apostolus contra evidentem Christi doctrinam veniret, qui de peccatore penitentiam agente comparationem ^d posuit eo quod peregre profectus acceptam a patre omnem substantiam devoraverit vivendo luxuriose, et postea panem patris desideraverit, cum vesceretur siliquis: et meruit stolam, annulum, calceamentum, immolationem quoque vituli, quæ speciem habet passionis Dominicæ, per quam cælestis sacramentum nobis donatur (Luc. xv, 13 et seq.).

14. Bene dicitur quia *peregre profectus est*, qui erat a sacris altaribus separatus; hoc est enim ab Jerusalem illa quæ in cælo est, civico quodam et domestico sanctorum separari domicilio. Unde et apostolus ait: *Ergo jam non estis advenæ atque peregrini, sed cives sanctorum et domestici Dei* (Ephes. ii, 9).

15. *Et consumpsit*, inquit, *substantiam suam*. Merito consumpsit eam, cujus fides in operibus claudicabat: *Fides enim eorum quæ sperantur, substantia est, rerum argumentum non apparentium* (Hebr. xi, 1). Et bona substantia fides, in qua ^e spei est nostræ patrimonium.

16. Nec mirum si fame peribat, qui divino alimentato egebat; cujus desiderio compulsus: *Surgam, inquit, et ibo ad patrem meum, et dicam illi: Pater, peccavi in cælum, et coram te* (Luc. xv, 18.) Nonne advertitis id evidenter nobis expositum, quod emerendi gratia sacramenti ad precandum impellimur; et hoc auferre vultis, propter quod agitur penitentia? Tolle gubernatori perveniendi spem, et in mediis fluctibus incertus errabit. Tolle luctatori coronam, lentus jacebit in stadio. Tolle piscatori capiendi efficaciam, desinit jactare retia. Quomodo ergo potest qui famem patitur animæ suæ, studiosius Deum precari, si sacram desperet alimoniam?

17. *Peccavi*, inquit, *in cælum et coram te*. 420 Fatetur utique peccatum ad mortem, ne quem vos agentem cujuslibet criminis penitentiam jure excludi putaretis; quando is qui in cælum peccavit, vel in regnum cælestis, vel in animam suam, quod est peccatum ad mortem; et peccavit eoram Deo, cui soli dicitur: *Tibi soli peccavi et malum coram te feci* (Psal. l, 6).

18. Tam cito veniam meretur, ut venienti et adhuc longe posito occurrat pater, osculum tribuat, quod insigne est sacræ pacis: stolam proferri jubeat, quæ vestis est nuptialis, quam si quis non habuerit, a convivio nuptiali excluditur: det annulum in manu ejus, quod est fidei pignus, et sancti spiritus signa-

ad ipsum Paulum; is enim locum citatum ita exprimit, ut illum non nisi de baptismi repetitione intelligendum persuadeat.

^d Rom. edit. sola, *posuit in eo, qui peregre, etc.*

^e Pauci mss., *spei est nostræ patrociniæ*.

^f Exempla prorsus istorum similia proponit epist. 55, ad Anton., Cyprianus: unde isthæc imitatum esse Doctorem nostrum facile quispiam existimari.

culum : calceamenta deferri præcipiat (*Exod. xii, 11*); celebraturus enim pascha Domini, epulaturus agnum, tectum debet adversus omnes incursus bestiarum spiritalium, morsusque serpentis habere vestigium : vitulum præcipiat occidi; quia *Pascha nostrum immolatus est Christus* (*I Cor. v, 7*). Etenim quotiescumque sanguinem Domini sumimus, mortem Domini annuntiamus (*I Cor. xi, 26*). Sicut ergo semel pro omnibus immolatus est, ita quotiescumque peccata donantur, corporis ejus sacramentum sumimus, ut per sanguinem ejus fiat peccatorum remissio (*De Pœnit., dist. 1, c. Potest fieri, § Sicut semel*).

19. Ergo evidentissime Domini prædicatione mandatum est etiam gravissimi criminis reis, si ex toto corde, et manifesta confessione peccati pœnitentiam gerant, sacramenti cœlestis * refundendam gratiam. ^b Unde nihil vobis ad excusationem resedisse certum est.

CAPUT IV.

Aliam objectionem ex blasphemia in Spiritum sanctum petitam retorquet in ipsos Novatianos; ostenditque per eam blasphemiam intelligi debere fidem non rectam: quod ubi Petri adversus Simonem magum sententia, nec non Evangelico testimonio confirmavit, eosdem hæreticos ad reditum in Ecclesiam cohortatur, ac tantam Domini clementiam esse asserit, ut Judæ traditori veniam si apud Christum pœnituisset, non jussisset denegaturus.

20. Perlatum est tamen ad nos, etiam illud vos obicere solere, quod dicatis scriptum esse: *Omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus: Spiritus*

^a Quidam mss., *reformandam gratiam.... rediisse certum est.*

^b Quam validum contra Novatianos hunc Evangelium locum arbitraretur, non ægre discas, si modo cum ejusdem expositione in Comment. super Lucam totum hoc caput conferre non pigeat.

^c Mss. nonnulli, *destruitur et resolvitur*; quidam, *et absorbetur.*

^d Huic objectioni sane quam gravissimæ iisdem duobus responsis quæ hic adhibentur ab Ambrosio, satisfacti etiam Pacianus epist. 3, ad Synpron., sub medium. Porro his ipsis locis adductus est lib. ix de admin. Pœnit. cap. 28, Morinus, ut utrique illi Patri eam doctrinam attribueret, qua peccatum aliquod vere irremissibile constituerent. Is tamen de Paciano cogitur confiteri eum mentem suam ita declarasse, ut nihil per hæc locos tamquam irremissibile significari autumaret, nisi perseverantiam in crimine seu finalem impœnitentiam. Quod vero ad Ambrosianam sententiam, ubi dixisset: *Faetur, blasphemant, veniam non esse sperandam*; paucis interjectis subiungit: *Ut tamen argumenti robur elevet, peccatum illud extendit ad hæreticos et schismaticos, quibus pœnitentibus gratia non denegatur; ut insinuet etiam aliis, si pœnitentiam agere possent, Dei misericordiam non defuturam.* Hæc Morinus, cui certe quidem probandum erat doctorem sanctum existimasse blasphematoribus hujuscemodi possibilem non esse pœnitentiam, quod ab illo minime præstitum est. Ad clariorem vero hujus quæstionis intelligentiam advertite locis de blasphemia in Spiritum allatis ab hæreticis, hic responderi, 1° per concessionem rhetoricam qua illorum argumentum retorquetur in eos

Autem blasphemias non remittetur hominibus. Et quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei: qui autem dixerit contra Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro (*Matth. xii, 31 et seq.*). Quo exemplo omnis assertio vestra ^c destruitur et absolvitur; scriptum est enim: *Omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus.* Cur igitur non remittitis? Cur alligatis vincula, quæ non solvitis? Cur nodos neccitis, quos non relaxatis? Remittite cæteris: agite de iis, quos peccantes in Spiritum sanctum Evangelica auctoritate in perpetuum astringi putatis.

21. Et tamen quos ^d astringat, consideremus, repetentes superiora lectionis ipsius, ut evidentius comprehendamus. Dicebant Judæi: *Hic non ejicit dæmonia nisi in Beelzebub principe dæmoniorum.* Respondit Jesus: *Omne regnum divisum contra se destruetur, et omnis civitas vel domus divisa contra se, non stabit; si enim Satanæ Satanam ejicit, adversum se divisus est: quomodo ergo stabit regnum ejus? Quod si ego in Beelzebub ejicio dæmonia, filii vestri in quo ejiciunt* (*Matth. xii, 28 et seq.*)?

22. De his utique expressum videmus, qui Dominum Jesum in Beelzebub ejicere dæmonia loquebantur, quibus sic respondit Dominus, quod Satanæ hæreditas in iis esset, qui Satanæ compararent Salvatorem omnium, et in regno diaboli constituerent gratiam Christi. Et ut cognosceremus quia de hac dixit blasphemia, adjunxit: *Progenies viperarum, quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali?* Hos ergo qui hæc loquuntur, negat ad veniam pertinere.

ipso: 2° pressius eosdem locos examinari, inquirique quodnam tandem sit peccatum illud in Spiritum. Igitur ut exemplis res illustretur, hujus criminis rei pronuntiantur omnes illi, nimirum qui Christum in Beelzebub dæmones ejicere calumniabantur, Simo et qui cum eo venalia erederent gratia: dona, postremo hæretici et schismatici. Cum autem his postremis veniam revertentibus, vel ipso Morino non inficiante, passim spondeat Ambrosius, Simoni quoque, si resipuisset, gratiam vere promissam toto sequenti capite demonstret; nihil est cur non idem de primis etiam eum sensisse existimemus: maxime cum lib. i. cap. 2, generatim pronuntiet: *Dominus nullum crimen excipit, qui peccata donavit omnia*; quod enim regula hujus universalis blasphemiam ab eodem sancto habitam exceptionis loco memoratus theologus contendit, nullum idoneum hujus suæ opinionis profert argumentum. Maneat ergo nullum peccatum Ambrosio simpliciter fuisse alienum a spe veniæ, præter finalem impœnitentiam. Augustinus quoque in hac quæstione, quam difficillimam omnium esse in Enchiridio cap. 8, et De verbis Dom. serm. nunc 71, num. 38, profitetur, eandem sententiam lib. i. Retract. cap. 19 secutus est. Si quis autem dixerit eodem modo culpas omnes dici posse irremissibiles, fatēbimur id quidem; sed adjungemus blasphemiam propterea quod illi plus insit malitiæ ac superbiæ quam infirmitatis, proindeque multo difficilius remittatur, singulari quadam ratione sic appellatam. Vide Maldonatum in Matthæi locum de quo agitur: et Alexandrum dissertatione 22 in Histor. Eccles. sæculi iii; et alios tum interpretes in memoratum Matthæi textum, tum scholasticos in II Sent., dist. 43, et 2-2 B. Thomæ, quæst. 14, art. 3.

25. Denique (*De cr. ca. 1, q. 1, cap. Petrus*) Petrus A Simonem, qui magicæ artis consuetudine depravatus, putasset quod gratiam Christi per impositionem manus, atque infusionem Spiritus sancti compararet pecunia, ait: *Non est tibi pars, neque sors in hac fide; quia cor tuum non est rectum apud Deum. Pœnitentiam itaque age ab hac nequitia tua, et precare Dominum, si forte remittatur tibi hæc recordatio cordis tui; in obligatione enim iniquitatis, et amaritudine fellis video te esse* (*Act. viii, 21 et seq.*). Vides quod hunc magicam vanitatem blasphemantem in Spiritu sancto Apostolica auctoritate condemnet; et eo magis quia puram conscientiam fidei non habebat: et tamen non interclusit ei spem veniæ, quem invitavit ad pœnitentiam?

24. Responsum est igitur a Domino blasphemiam B Pharisæorum; et ideo (*De Pœnit., dist. 1, c. Is potestatis*) his potestatis suæ gratiam negat, quæ in remissione peccatorum est, qui cœlestem ejus potestatem diabolico fultam suffragio vindicarent. Eos quoque asserit diabolico uti spiritu, qui separarent Ecclesiam Domini; ut omnium temporum hæreticos et schismaticos comprehenderet, quibus indulgentiam negat, quod omne peccatum circa singulos est, hoc in universos. Soli enim sunt qui volunt solvere Christi gratiam, qui Ecclesiæ 422 membra discerpunt, propter quam passus est Dominus Jesus, Spiritusque sanctus datus est nobis.

25. Denique ut sciatis quia de dispersoribus dicit, sic habemus scriptum: *Qui non est mecum, contra me est: et qui non colligit mecum, dispergit* (*Matt. C xii, 30*). Et ut sciremus de his dictum, statim subjunxit: *Ideo dico vobis: omne peccatum et blasphemiam remittetur hominibus, Spiritus autem blasphemiam non remittetur hominibus* (*Ibid., 31*). Cum dicit: *Ideo dico vobis*: nonne evidenter hoc præ cæteris a nobis intelligi voluit? Meritoque adjunxit: *Arbor bona bonos fructus facit, mala autem arbor malos fructus facit* (*Matth. vii, 17*); congregatio enim mala bonum facere fructum non potest. Arbor itaque congregatio est, fructus bonæ arboris filii Ecclesiæ sunt.

26. Et ideo revertimini ad Ecclesiam, si qui vos separastis imple. Omnibus enim conversis pollicetur veniam; quia scriptum est: *Omnis quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit* (*Joel ii, 32*). Denique etiam Judæorum populus qui dicebat de Domino D Jesu: *Dæmonium habet* (*Joan. viii, 48*); qui dicebat: *In Beelzebub ejicit dæmonia* (*Luc. xi, 15*); ^b qui crucifixus Dominum Jesum, Petri prædicatione vocatur ad baptismum, ut sceleris tanti merita deponat.

27. [*Alias cap. V.*] Sed quid mirum (*De Pœnit., dist. 1, c. Is potestatis, § quid mirum*), si salutem negatis aliis, qui vestram recusatis, ^c licet illi nihil

^a Clarom. cod., *ab hac stultitia tua*. Rursus vero ubi omnes mss. et vet. edit., *recordatio cordis tui*; Rom. sola posuit, *cogitatio cordis tui*.

^b Mss. aliquot, *qui crucifixus Dominum suum... ut sceleris tanti crimina deponat*.

^c Omnes edit. ac mss. non pauci, *licet illi nihil deferant*: quorum verborum non sensum ullum esse

A differant, qui a vobis pœnitentiam petunt. Arbitror enim quod etiam Judas potuisset tanta Dei miseratione non excludi a venia, si pœnitentiam non apud Judæos, sed apud Christum egisset. *Peccavi, inquit, quod tradiderim sanguinem justum* (*Matth. xxvii, 54*). Responderunt: *Quid ad nos? Tu videris*. Quæ vox alia vestra est, cum etiam minoris peccati reus vobis factum proprium confitetur? Quid respondetis aliud, nisi hoc: *Quid ad nos? Tu videris*. Hunc sermonem laqueus sequitur: eo feracior pœna, quo culpa est minor.

28. Sed si isti non convertuntur, vel vos revertimini, qui lapsu vario de innocentiam fideique præcelso fastigio decidistis. Bonum dominum habemus, qui velit donare omnibus, qui te per prophetam vocavit dicens: *Ego sum, ego sum qui deleo iniquitates; et memor non ero: tu autem memor esto, et judicemur* (*Isai. xliiii, 25*).

423 CAPUT V.

Quod Simoni mago veniam a Petro affirmate promissam negant, refertur primo eum apostolum propter cognitam magi illius perfidiam dubia locutione uti potuisse: secundo autem apte ad causam per adverbium forte affirmationem etiam significari ex pluribus veteris Testamenti locis, ex profanorum auctorum usu, denique ex ipsis evangelistis confirmatur. Deinde addit apostolos pœnitentiam cujus a Davide fructus ostenduntur, ad nos transmisisse. Postremo exemplum adducit Ephræmitarum, ad quorum instar pœnitentiam nostram agenda tradit, ut ei divina misericordia et sacramenta concedantur.

29. Referunt tamen quæstionem de verbis apostoli Petri. Quia dixit: ^d *Ne forte* (*Act. viii, 22*), putant non confirmasse Petrum, ut agenti pœnitentiam peccatum remitteretur. Sed considerent de quo loquatur, hoc est, de Simone, qui non ex fide crederet, sed dolum cogitaret. Denique et Dominus dicens ei, cujus non plenam sinceritatem videret: *Sequar te*, ait: *Vulpes foveas habent* (*Matth. viii, 20*). Quem ergo Dominus ante baptismum prohibuit sequi, quoniam fraudulentum videbat; miraris si post baptismum prævaricantem non absolvit apostolus, quem in obligatione iniquitatis manere pronuntiavit?

30. Sed hoc illis responsum sit. Ego autem nec Petrum dubitasse dico, nec verbi unius præjudicio tantam causam strangulanda arbitror. Nam si putant dubitasse Petrum, nunquid et Deus dubitavit? qui ait ad Jeremiam Prophetam: *Sta in atrio domus Domini, et responsum dabis omni Judæ, tuis qui veniunt adorare in domo Domini, omnia verba quæ constitui tibi respondere illis, noli auferre verbum: forsitan audient, et avertentur* (*Jerem. xxvi, 2, 3*). Dicant ergo et Deum ignorasse quid esset futurum.

putamus. Melius ergo reliqui mss., *nihil differant*, id est, æque peccatores haberi debeant, ac vosmet ipsi.

^d Vet. edit., *Si forte, et putant*; Rom., *Si forte remittatur tibi, etc., et putant?* mss. vero cuncti, *Ne forte*; sed pro *putant*, aliqui legunt *putent*, aliqui etiam, *ut putant*. Non tam incommode.

31. Sed non ignorantia eo verbo exprimitur, sed in Scripturis divinis frequens huiusmodi consuetudo advertitur; eo quod simplex sit elocutio. Siquidem et ad Ezechielem dicit Dominus: *Fili hominis, mittam ego te ad domum Israel, ad eos qui me exacerbaverunt ipsi, et patres eorum usque in hodiernum, et dices ad eos: Hæc dicit Dominus, si forte audient et terrebuntur* (Ezech. II, 4, 5). Nesciebat ergo eos posse aut non posse converti? Non ergo semper dubitantis ista est elocutio.

32. Denique ipsi sapientes sæculi, qui omnem gloriam suam statuunt in expressione verborum, quod Latine forte dicimus, Græce τὰχα non ubique pro dubitatione posuerunt. Aiunt itaque dixisse primum suorum poetam Ἡ τὰχα χήρα ἴσομαι, quod est: *Cito vidua ero*. Et alibi: τὰχα γὰρ σε κατακταίουσιν Ἀχαιοὶ πάντες ἰσορροθῆντες (Homer. lib. III Iliad.). Non enim dubitaret in omnibus simul insurgentibus, unum facile ab universis posse prosterni.

33. Sed nos nostris magis quam alienis utamur. Denique habes in Evangelio quia ipse Filius de Patre ait (cum misisset servos ad vineam suam, et occidissent) dixisse Patrem: *Mittam Filium meum dilectissimum, forsitan ipsum verebuntur* (Matth. XXI, 37). Et alibi ex sua persona Filius ait: *Neque me scitis, neque Patrem meum. Si enim me sciretis, et Patrem meum forsitan sciretis* (Joan. VIII, 19).

34. Si ergo his verbis usus est Petrus, quibus Deus usus est sine præiudicio scientiæ suæ; cur non accipiamus et Petrum his usum sermonibus sine suæ fidei præiudicio? Neque enim poterat dubitare de Christi munere, qui sibi solvendorum peccatorum dederat potestatem (Matth. XVI, 19); præsertim cum versutis hereticorum locum non deberet relinquere, qui ideo volunt spem hominum destituere, ut iterandi baptismatis apud desperantes facilius inducant persuasionem.

35. Sed apostoli hoc habentes, secundum Christi magisterium pœnitentiam docuerunt; sponderunt veniam, culpam relaxaverunt, sicut et docuit David

^a Omnes edit. et cod. Tell., et occisi essent; reliqui mss., et occidissent; Albin., et eos occidissent. Non male quidem, sed propter aliorum numerum et antiquitatem videtur accipiendum verbum, occidissent, pro periissent. Rursus post pauca, eadem edit., sine præiudicio sententiæ suæ; mss. vero, .. scientiæ suæ. Melius, ut per se clarum est. Unus tamen, ... conscientiæ suæ.

^b Edit., præiudicio sententiæ suæ; quidam mss., conscientiæ suæ.

^c Mss. aliquot antiquæ manus, spem hominum destruere.

^d Davidica hæc verba semel ac iterum superiore tomo exposita reperire est, scilicet lib. de Noe et Arca, cap. 31, num. 117, et Apol. David cap. 9, num. 49, quibus in locis baptismum ac pœnitentiam a propheta significari docet sanctus Doctor. At in secundo indignum non est quod observetur ab Ambrosio inter opera quibus crimen suum David texerit, etiam ea quæ lapsum ejusdem præcesserunt, enumerari; unde illa theologorum opinio qua bona opera peccato quopiam lethali mortificata per pœnitentiam reviviscere autumant, non minimum capit auctoritatis. Sic vero ubi contra Novatianos disputat,

A dicens: *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. Beatus vir cui non imputavit Dominus peccatum* (Psal. XXXI, 1, 2).^d Utrumque enim beatum dixit, et cuius iniquitas remittitur per lavacrum, et cuius peccatum tegitur operibus bonis. Qui enim agit pœnitentiam, non solum diluere lacrymis debet peccatum suum, sed etiam emendationibus factis operire et tegere delicta superiora, ut non ei imputetur peccatum (De Pœnit., dist. I, c. Ii potestatis, § Qui agit).

36. Ergo tegamus lapsus nostros posterioribus factis, mundemus fletibus; ut audiat nos Dominus Deus noster ingemiscentes, sicut audivit lacrymantem Ephræm, quemadmodum scriptum est, dicente Deo: *Audiens audivi Ephræm lacrymantem* (Jerem. XXXI, 18). Et ipsa verba Ephræm lamentantis expressit dicens: *Castigasti me, et castigatus sum, sicut vitulus non sum edoctus* (Ibid.). Vitulus enim ludit, et præsepia deserit; et ideo Ephræm sicut vitulus non est edoctus, longe positus a præsepi, quia præsepe Domini deseruit, et Jeroboam secutus, vitulos adoravit (Tob. I, 5), quod prophetia futurum per Aaron indicaverat, sic lapsurum populum Judæorum. Idenque agens pœnitentiam dicit: *Converte me, et convertar; quia tu es Dominus Deus meus. Quia in novissimo captivitatis meæ pœnitentiam egi: et postquam cognovi, ingenui super dies confusionis, et subjectus sum tibi; quia accepi opprobrium, et demonstravi te* (Jerem. XXXI, 19).

37. [Atlas cap. VI.] Advertimus quomodo agenda sit pœnitentia, quibus sermonibus, quibus fletibus; ut peccati dies, dies confusionis appelletur; confusio est enim, quando Christus negatur.

38. Et ideo subjiciamus nos Deo, et non subditi simus peccato: et delictorum nostrorum memoriam recensentes, tamquam opprobrium erubescamus; non velut quamdam gloriam prædicemus, sicut quidam expugnata pudicitia, et oppressa justitia gloriantur: et tanta fiat conversio, ut qui Deum non agnoscebamus, ipsi eum jam aliis demonstremus: motus autem Dominus tali conversione nostra, respondeat:

rem examinat accuratius. Itaque duo in pœnitentia distinguit, nempe diluere lacrymis peccatum, et illud emendationibus factis operire, quorum quidem prius ad contritionem, posterius autem ad satisfactionem referri facile catholici omnes assentientur. Et certe de primo nec Dallæus ipse lib. VII De Pœnit. et satisfact. cap. 8, a nobis dissidet. De secundo autem ibidem contra card. Bellarmin. disputans, contendit sanctum Præsulem hoc se su loqui, ut velit peccatorem scelerum jam remissorum inhaerentes adhuc cicatrices bonis operibus quasi lituris et tectorio quodam obumbrare atque contegere. Sed contrarium orationis series aperte monstrat. Illam expende ac præcipue subjectum exemplum Ephræmitarum, ac per te ipsemet intelliges de lacrymis atque operibus omnino sermonem institui. quæ non modo peccatis jam condonatis tectorium inducant, verum etiam quæ divinam peccatoribus propitiam misericordiam, ut commissorum veniam consequantur. Quod vero ad primam partem eorumdem citati psalmi 31 versuum, quam de baptismo exponit Ambrosius, ita eam etiam interpretes Pauli, a quo eadem verba Rom. IV, 7, proponuntur, vulgo accipiunt.

^e Nonnulli mss., emendationibus facta operire.

A juventute mea dilectus mihi est filius Ephraem, puer in deliciis; quoniam eo quod sermones mei in ipso sunt, memoria memor ero ejus; propterea festinavi super illum, misericordia miserebor ejus, dicit Dominus (Jerem. xxxi, 20).

59. Quam autem misericordiam nobis polliceatur, infra ostendit dicens: *Inebriavi omnem animam sitiientem, et omnem animam esurientem satiavi. Ideo exsurrexi, et vidi, et somnus meus mihi dulcis est (Ibid., 25, 26).* Advertimus ^a quod peccantibus Dominus sacramenta promittat sua; et ideo omnes convertamur ad Dominum.

CAPUT VI.

A fide vel innocentia lapsos denuo hortaturus ad poenitentium, ex Esaia quid eos a Deo exspectare, quidve ipsosmet præstare oporteat, docet. Hinc memorata Christi adversus Judæos proverbiali reprehensione, per ejus occasionem saltationes et choreas perstringens, idem proverbium ad spiritalem traducit intellectum. Deinde ex Jeremia poenitentiam suscipiente pro Jerusalem, quas conditiones ea virtus requirat, aperit. Denique ut quantæ sit efficacæ hæc illa medicina, clarius exhibeat, qui eadem vel pro se vel pro aliis uti voluerint, multos numerat.

40. Sed si isti non convertuntur, vel vos revertimini, qui lapsu vario de innocentia fideique præcelso fastigio decidistis. Bonum Dominum habemus qui velit donare omnibus, qui te per prophetam vocavit dicens: *Ego sum, ego sum qui deleo iniquitates tuas, et memor non ero: tu autem memor esto, ut judicemur (Esaï. xliii, 25).* Ego, inquit, *memor non ero: tu autem memor esto,* **426** hoc est: Non revoco illa, quæcumque delicta donavi tibi, velut quadam oblivione tecta sint: *tu autem memor esto.* Ego, inquit, memor non ero propter gratiam, tu memor esto propter correctionem: memor esto, ut scias donatum esse peccatum; ne glories quasi innocens, ne te justificando, plus ingraves: sed si vis justificari, fateri delictum tuum. ^b Solvit enim criminum nexus verecunda confessio peccatorum.

41. Vides quid a te exigat Deus tuus; ut memor sis ejus quam accepisti gratiæ, et non glories quasi

^a Gill. ac Rom. edit., *quod poenitentibus*; Amerb. atque Eras. cum Gill. in marg. et mss. omnibus, *quod peccantibus*; ubi subintelligi dummodo poenitentiam agant. At sequentis cap. initio, ubi omnes edit., *Si isti non convertantur*; omnes mss. exhibent, *Sed si isti non convertantur*: quemadmodum legitur etiam in fine cap. 4, num. 29. Cæterum hæc illa versuum aliquot repetitio satis indicat quæcumque cap. superiori comprehendimus, quasi per digressionem posita esse, atque adeo in prioribus edit. capita non legitime distribui. Ne etiam ambiguum est quin ad hunc locum Sotus respexerit, cum in hoc opere non nunquam eadem inculcari ad verbum objecit; quasi vero insolentes essent repetitiones in Ambrosio.

^b Sunt e theologis orthodoxis non pauci, qui de sacramentali confessione hic agi asseverent, quorum etiam nonnulli hoc esse *meridiana luce clarius*, pronuntiant. Fatendum tamen est a nobis hic desiderari summam illam evidentiam; cum potius agatur de confessione, quæ peccatorum jam remissorum apud Deum

non acceperis. Vides qua remissionis pollicitatione te provocet ad confitendum: vide ne reluctando mandatis cælestibus, in indevotionem Judæorum incidias, quibus dicit Dominus Jesus: *Cantavimus vobis, et non saltastis: lamentavimus, et non plorastis (Luc. vii, 33).*

42. Vilis sermo, sed non vile mysterium. Et ideo evadendum ne quis vulgari quadam sermonis hujus deceptus interpretatione, putet nobis ^c saltationis lubricæ histrionicos motus, et scenæ deliramenta mandari; hæc etiam in adolescentula ætate vitiosa sunt: sed saltationem mandavit, quam saltavit David ante arcam Domini. Totum enim decet, quidquid defertur religioni; ut nullum obsequium quod proficiat ad cultum et observantiam Christi, erubescamus.

B 43. Non ergo illa deliciarum comes, atque luxuria prædicatur saltatio, sed qua unusquisque corpus attollat impigrum, nec humi pigra jacere membra, vel tardis sinat torpere vestigiis. Saltabat spiritaliter Paulus, cum se pro nobis extenderet, et posteriora obliviscens, priora appetens, contenderet ad braviu Christi. Tu quoque cum ad baptismum venis, manus elevare, pedes quibus ad æterna conscendas, velociores habere monearis (*Phil. iii, 13, 14*). Hæc saltatio fidei socia, gratiæ comes.

44. Hoc est ergo mysterium: *Cantavimus vobis, novi ulique canticum Testamenti: et non saltastis, hoc est, non elevastis animam ad spiritalem gratiam. Lamentavimus, et non plorastis, hoc est, non egistis poenitentiam.* Et ideo derelictus est **C** Judæorum populus; quia nec egit poenitentiam, ^d et gratiam refutavit. Per Joannem poenitentia, per Christum gratia. Istam quasi Dominus donat, illam quasi servus annuntiat. Utrumque igitur Ecclesia custodit, ut et consequatur gratiam, et non abiciat poenitentiam; gratia enim munus largientis est, poenitentia delinquentis remedium.

45. Scivit Jeremias magnum remedium esse poenentiæ, quam in Threnis suis suscepit pro Jerusalem, et ipsam inducit agentem Jerusalem **427** dicens: *Plorans ploravit in nocte, et lacrymæ ejus in maxillis ejus, nec est qui consoletur eam ^e ab omnibus qui diligunt eam. Vix Sion lugent (Thren. i, 2).* Et

D fit. Cæterum probabilis est illorum opinio cum propter antecedentia verba, si vis justificari, fateri delictum tuum; et superiora illa, *vel vos revertimini, qui lapsu vario de innocentia, etc.* Illud vero omnino certum hic et in omni opere illam supponi confessionem; ubique enim tres ejusdem partes, contritionem, declarationem ac satisfactionem, esse ad remissionem peccati necessarias, docent hi libri.

^e Ms. Clar., *saltationis publicæ*. Latius conicit legendum, *saltationis ludicræ*, nimirum propter id quod sequitur, *et scenæ deliramenta*: sed nihilo deteriori sensu cum omnibus et mss. et edit. legimus, *saltationis lubricæ*, id est, impuræ atque in luxuriam prone, ut infra describitur. Iluc porro Lucæ versiculum simili ratione interpretatur sanctus Doctor Commentarii in ejusdem Evang. lib. vi, num. 5.

^d Mss. complures, *refutavit; per Joannem poenitentiam, per Christum gratiam*; aptius tamen alii et omnes edit. ut in textu.

^e Cod. Clar., *ab omnibus qui derelinquant eam.*

adjecit : *In his ergo fletu, oculi mei caligaverunt a fletu, quia elongavit a me, qui me consolabatur (Thren. 1, 16).* Advertimus quod hunc malorum suorum acerbissimum cumulum arbitrabatur, quia deerat qui consolaretur mœrentem. Quomodo ergo vos ipsam consolationem aufertis, qui spem relaxandæ negatis poenitentiae?

46. Sed audiant qui agunt poenitentiam, quomodo agere debeant, quo studio, quo affectu, qua mentis intentione, qua intimatorum concussione viscerum, qua cordis conversione : *Vide, inquit, Domine, quia tribulor, venter meus turbatus est a fletu meo, conversum est cor meum in me (Ibid., 20).*

47. Cognovisti intentionem animi, fidem mentis cognosce, et habitum corporis. *Sederant, inquit, in terra, tacuerunt seniores filiae Sion, et imposuerunt terram super caput suum, præcinxerunt se cilicio, deduxerunt in terram principes, virgines Jerusalem defecerunt in lacrymis, oculi mei caligaverunt, turbatus est venter meus, effusa est in terra gloria mea (Thren. II, 10, 11).*

48. Sic fleuit et Ninive populus, et denuntiatum excidium civitatis evasit (*Jonæ III, 5*); tanta est enim poenitentiae medicina, ut mutare videatur suam Deus sententiam. In te est igitur ut evadas : vult rogari Dominus, vult de se sperari, vult sibi supplicari. Homo es, et vis rogari, ut ignoscas, et putas Deum tibi non roganti ignoscere?

49. Ipse Dominus Jerusalem fleuit (*Luc. XIX, 41*), ut quia ipsa flere nolebat, Domini lacrymis ad veniam pertineret. Ipsenos flere vult, ut evadere possimus, sicut habes scriptum in Evangelio : *Filiae Jerusalem, nolite me flere, sed vos ipsas flete (Luc. XXIII, 28).*

50. Fleuit David, et meruit ut mortem populi pereuntis divina removeret misericordia (*II Reg. XXIV, 10*); quando tribus sibi propositis optionibus, eam tamen in qua majorem Domini miserationem experiretur, elegit. Quid erubescis tu peccata tua flere; cum Deus etiam prophetas jussisset flere pro populo?

51. Denique et Ezechiel jussus est flere Jerusalem, et accepit librum, in cujus capite scripta erat : *Lamentatio, et melos et vox (Ezech. II, 9)*, duo tristia et unum delectabile; quoniam ille salvus erit in futurum, qui in hoc sæculo plus fleverit : *Cor enim*

^a Rom. edit., *ad veniam pertingeret*. Haud male, D nisi sola esset.

^b Vet. edit., *perit timor tuus*; mss. partim, *perit timoratus*; partim, *perit reverens*: quos sicut et Rom. edit. secuti sumus.

^c Rom. edit. cum mss. duobus, *si lacrymis suis ipse se moveat*. Commodius aliam cum mss. reliquis, ut in contextu. Cæterum quæ hoc nom. et seq. traduntur a sancto Ambrosio, ea planissime declarant, quidquid supra de confessione apud solum Deum secreto facta dictum videbatur, eo sensu intelligendum, ut apud sacerdotem quoque ipsa ederetur. Hæc in re ne Dallas quidem a nobis dissidet, nisi quatenus publice coram Ecclesia contendit eandem exomologesin fieri debuisse. Cum vero suam hanc assertionem probari putet e cap. 10 hujusce libri; ejus rationes istæ expendentur. Interim quia poenitentium stationes quarum singulæ variis hujus operis locis attinguntur, hic indicantur in universum,

A sapientium in domo luctus, et cor stultorum in domo upularum (Eccl. VII, 5). Et ipse Dominus ait : *Beati qui nunc fletis; quia ridebitis (Luc. VI, 21).*

428 CAPUT VII.

Ad fleuda et confitenda peccata hortatur, asserens peccatoris et Ecclesiae lacrymis Christum excitari, ut illum justificet : quod accommodata Lazari suscitati historia miro illustrat. Ubi postquam ostendit Novatianus Judæorum de interficiendo Lazaro cogitantium successores esse, perfectam cujuscumque peccati justificationem per odorem unguenti a Maria in Christi pedes effusi expressam docet : rursusque eosdem hæreticos in Judæa cum cæteri gauderent, invidentis persona signatos monstrat.

52. Fleamus igitur ad tempus, ut exsulemus in æternum. Timeamus Dominum, præveniamus eum confitendo peccata nostra, corrigamus lapsus nostros, emendemus errorem; ne et de nobis dicatur : *Heu me, anima mea! quia perit reverens a terra, et qui corrigit in hominibus non est (Mich. VII, 2).*

53. Quid vereris apud bonum dominum tuas iniquitates fateri? *Dic, inquit, iniquitates tuas, ut justificeris (Esai. XLIII, 26).* Adhuc reo culpæ justificationis præmia proponuntur; ille enim justificatur, qui proprium crimen sponte agnoverit : denique *justus in exordio sermonis accusator est sui (Prov. XVIII, 17).* Novit omnia Dominus, sed exspectat vocem tuam; non ut puniat, sed ut ignoscat : non vult ut insultet tibi diabolus, et relantem peccata tua arguat. Præveni accusatorem tuum : si te ipse accusaveris, accusatorem nullum timebis : si te detuleris ipse, etsi mortuus fueris, revivisces.

54. Veniet ad monumentum tuum Christus, et si viderit flere pro te Martham boni feminam ministerii, flere Mariam quæ attente audiebat verbum Dei, sicut sancta Ecclesia quæ optimam partem sibi elegit; movebitur misericordia, cum viderit in tuo obitu lacrymas plurimorum, et dicet : *Ubi posuisti eum (Joan. XI, 34)?* hoc est, in quo reorum statu est, in quo poenitentium ordine. Videam quem fletis; et lacrymis suis ipse me moveat. Videam si jam peccato ei cujus venia poscitur, defunctus est.

55. Dicet ei plebs : *Veni, et vide (Ibid.).* Quid est,

eadem libuit hoc loco verbis Matthæi Blastaris in Nomoacan. representare : *Pœnitentes, inquit, in quatuor ordines distinguuntur, fentes, audientes, substratos, et consistentes. Fentes illi sunt qui stant extra portam oratorii, et ab ingredientibus et egredientibus fidelibus et precum subsidium postulant, et peccati condonationem. Audientes illi sunt qui stant extra portam, in loco qui narthex dicitur, et divinas Scripturas communisque doctrinæ explicationem audiunt, et postea cum catechumenis exeunt. Substrati vero sunt qui intra Ecclesiam stant, sed post ambonem, ipsique cum catechumenis exeunt, cum solemne illud : Quicumque catechumeni, a diacono promulgantur. Consistentes denique cum fidelibus precantur et psallunt : sed tamen sanctorum participatione abstinunt, donec elapso tempore statuto, divinæ communionis perfectio eos exceperit. Hæc ille : quem quia rem omnium clarissime explicat, hic exscripsimus.*

veni? Hoc est, veniat peccatorum remissio, veniat A defunctorum vita, in mortuorum resurrectio, veniat et in hunc peccatorem regnum tuum.

56. Veniet, et levare lapidem jubebit, quem cervicibus peccatoris lapsus imposuit. Potuit remove lapidem imperio sermonis; jubenti enim Christo etiam insensibilis solet natura obedire: poterat tacita vi operationis occultæ transferre saxum sepulcri in cujus passione remotis 429 subito lapidibus, plurimæ defunctorum sepulcra patuerunt: sed hominibus jussit ut reinoverent lapidem; in veritate quidem, ut increduli crederent quod videbant, et aspicerent resurgentem mortuum: in typo autem, quod nobis donaret ut levarem delictorum onera, moles quasdam reorum. Nostrum est onera remove; illius est resuscitare, illius educere de sepulcris a exutos vinculis.

57. Videns itaque grave onus peccatoris, illacrymat Dominus Jesus; solam enim flere non patitur Ecclesiam. Compatiitur dilectæ suæ, et dicit defuncto: *Veni foras* (Joan. xi, 43), hoc est: b *Qui jaces in tenebris conscientiæ, et delictorum tuorum sordibus, quodam reorum carcere, exi foras, delictum proprium prode, ut justificeris: Ore enim confessio fit ad salutem* (Rom. x, 10).

58. c Si confessus fueris, a Christo vocatus, claustra rumpentur, et omnia solventur vincula, etiam si corruptelæ corporeæ fetor gravis sit. Quatriduum enim habebat ille, cujus fetebat in tumulto caro: cujus autem caro non vidit corruptionem, triduo fuit in sepulcro; carnis enim vitia nescivit, quæ ex quatuor constat elementorum substantiis. Quantuslibet ergo (De Pœnit., dist. 1, cap. Quantuslibet) mortui fetor sit, aboletur omnis, ubi sacrum redoleverit unguentum: et resurgit defunctus, et solvi jubentur ejus vincula, qui adhuc in peccato est: tollitur velamen de facie ejus, quod veritatem gratiæ quam acceperat, obumbrabat. Sed quia venia donatus est, revelare faciem, aperire vultum jubetur: non habet enim quod erubescat, cui peccatum remissum est.

59. In tanta vero Domini gratia, tantoque divini muneris miraculo, cum oporteret universos lætari, commovebantur impii, et adversus Christum concilium congregabant: Lazarum quoque interficere volebant (Joan. xi, 47). Nonne merito eorum successores vos fore cognoscitis, quorum duritiæ hæc des estis (Joan. xii, 10)? Nam et vos indignamini, et contra Ecclesiam congregatis concilium; quia videtis mortuos in Ecclesia reviviscere, et peccatorum indulta venia resuscitari. Itaque quod in vobis est, per invidiam rursus vultis interficere suscitatos.

60. Sed Jesus non revocat beneficia, immo cumulo liberalitatis amplificat: revisit sollicitè resuscitatum, et celebratè resurrectionis gratia lætus ad cœnam venit, quam ei sua præparavit Ecclesia, in

a Mss. aliquot, *exutos pondere*.

b Ita mss. ad unum; omnes edit. e contrario. *Quid jaces.... quodam reorum carcere? Exi foras.* Minime etiam male.

qua ille qui fuerat mortuus, unus inter discumbentes cum Christo invenitur.

61. Tunc mirantur omnes qui vident puro utique obtutu mentis, qui invidere non norunt; tales enim Ecclesia filios habet. Mirantur, ut dixi quomodo ille qui jacebat in tumulto heri et nudius tertius (Ibid., 3), unus sit de discumbentibus cum Domino Jesu.

62. Ipsa Maria mittit unguentum in pedes Domini Jesu. Ideo forte in pedes, quia unus de infirmis ereptus est morti; omnes enim corpus Christi sumus, sed alii forte superiora membra sunt (I Cor. x, 17). Os erat Christi Apostolus, qui dicebat: *Experimentum queritis ejus, qui in me loquitur Christus* (II Cor. xiii, 3). 430 Os ejus prophetæ, per quos loquebatur futura: utinam et ego pes ejus esse merear, et mittat in me Maria unguentum suum pretiosum, et ungat, et peccatum extergat!

63. [Alias cap. VIII.] Quod igitur de Lazaro legimus, in unoquoque debemus converso peccatore credere: qui licet fetorem habeat, tamen d fidei pretioso emundatur unguento: tantum enim gratiæ fides habet, ut ubi ante diem fetebat mortuus, illic bono odore tota repleatur domus.

64. Fetebat Corinthia domus, quando scriptum est de ea: *Auditur inter vos fornicatio, et talis fornicatio, qualis nec inter gentes* (I Cor. v, 1). Fetor erat, quia modicum fermentum totam massam corruperat. Cœpit bene olere, cum dicitur: *Si cui quid donastis, et ego. Nam et ego quod donavi, propter vos in persona Christi* (II Cor. ii, 10). Itaque, liberato peccatore, C factum est in ea gaudium magnum, et redoluit domus tota suavitate gratiæ. Unde bene conscius Apostolus quod omnes Apostolicæ remissionis perfudisset unguento, ait: *Christi bonus odor sumus Deo in his, qui salvi fiunt* (Ibid., 15).

65. Hujus igitur effusione unguenti lætantur omnes, solus Judas contradicit (Joan. xii, 4). Ergo et nunc qui prævaricator est, contradicit; reprehendit, qui proditor: sed a Christo ipse reprehenditur, qui Dominicæ remedium mortis ignorat, et tantæ mysterium sepulturæ non intelligit. Ideo enim et passus et mortuus est Dominus, ut nos redimeret a morte. Hoc excellentissimum indicat pretium suæ mortis, quo peccator absolvitur, et in novam assumitur gratiam; ut veniant et mirentur omnes quomodo cum Christo recumbat, et laudantes Deum, dicant: *Manducemus et epulemur; quia hic mortuus erat, et revixit: perierat, et inventus est* (Luc. xv, 24). Si quis autem infidelis objecerit, quare cum publicanis et peccatoribus manducat; respondetur ei: *Non opus est saxis medicus, sed his qui male habent* (Matth. ix, 12).

CAPUT VIII.

Ad confessionem et lacrymas urgere pergens ad se convertit orationem. Et ubi significavit desiderium

e Nonnulli mss., *Si conversus fueris*.

d Omnes edit. ac mss. nonnulli, *fidei pretiosæ emendatur unguento: elegantius cæteri mss. ut in textu.*

mundandorum Domini pedum instar evangelicæ A mulieris, in cujus actione traditam pœnitentiæ formam dicit; si quis tamen hujus exemplaris perfectionem non assequatur, nihilominus Christum ad sepulcrum illius accessurum. Eum ut se in suo invisat ac resusciet demississimo animo rogat; maxime vero ut det condolere peccatoribus, quorum delicta suis ipsius leviora esse persuasum habet. Non ergo insultandum iis pro quibus mortuus est Christus, a quo inter stipulas quas non negligit, se quoque colligi desiderat.

66. Ostende igitur medico vulnus tuum, ut sanari possis. Etsi non monstraveris, novit: sed a te expectat audire vocem tuam. Absterge lacrymis cicatrices tuas. Sic peccatum mulier illa in Evangelio (Math. ix, 22), fetoremque sui erroris abstersit, sic culpam diluit; cum Jesu pedes lacrymis lavat.

67. Utinam mihi quoque pedum tuorum lutum, 431 Jesu, reserves, quos dum a in me decumbulas, inquinasti? Utinam sordes vestigiorum tuorum detergendas mihi offeras, quas ego actu meo tuis affixi gressibus! Sed unde mihi aqua viva, qua pedes tuos possim lavare? Si aquam non habeo, habeo lacrymas, quibus dum pedes tuos lavo, utinam me ipsum diluam! Unde mihi, ut de me dicas: *Dimissa sunt ejus peccata multa, quoniam dilexit multum* (Luc. vii, 47)? Plus debuisse me fateor, et plus dimissum mihi qui de forensium strepitu jurgiorum, et a publicæ terrore administrationis ad sacerdotium vocatus sum; et ideo vereor ne ingratus inveniar, si minus C diligam, cui plus dimissum est (Ibid., 44).

68. Sed b non omnes mulierem istam æquare possunt, quæ etiam Simoni, qui prandium Domino dabit, merito prælata est: quæ omnibus qui volunt veniam promereri, magisterium præstitit osculando pedes Christi, lacrymis lavando, tergendo crinibus, unguendo unguento.

69. In osculo insigne charitatis est; et ideo dicit

a Ultimæ edit. Paris., *dum in terra ambulat: pessime ut docent sequentia, Utinam sordes . . . quas ego actu meo tuis, etc.*

b Sic omnes edit. ac mss. aliquot: reliqui vero, *non omnibus; unus, non in omnibus, mulierem istam æquare possum.* Haud quidem male; sic enim a Viro sancto instituta de se ipso oratio non abruptitur, D quæ infra quoque pluribus verbis per summam humilitatem continuatur.

c Omnes edit., *nisi ut movearis . . . ad obsecrandam indulgentiam:* e contrario omnes inss. ut nos in textu.

d Edit. omnes ac mss. aliquot, *bonæ conversationis: cæteri qui et potiores, bonæ conversionis.* Magis apposite, ut subjectum pœnitentis Davidis exemplum docet.

e Ita cunctæ edit. ac plures mss. Ex reliquis vero duo legunt, *absterges;* duo, *absterge;* alii quoque duo, *abstergebis;* totidem, *abstergam,* quomodo etiam legendum conjicit Latinius. At forte neque hic neque alii a quibus hujusmodi mutationes inductæ sunt, satis adverterunt nihil frequentius occurrere in auctoribus, quam præsentia tempora pro futuris.

f Quod ait Ambrosius: *Non Ecclesiæ nutritus sinu, cave sic intelligas, quasi se aliquando aut in idolola-*

tratum, aut in hæreticorum schismaticorumve cœtu vixisse fateatur. Illud enim tantum innuit, se inter eos qui destinati ad altaris ministerium a pueritia in Ecclesia instituebantur, non fuisse nutritum. De hac porro puerorum ecclesiastica institutione ad epist. 1 Siricii cap. 3 et 9; item conc. Carth. iii can. 19, Paulinum episcopum de sancto Felice carm. 4, Paulinum diaconum in Ambrosii Vita de se loquentem; Ambrosium ipsum in Exhort. Virgin. de Laurentio, atque alibi; Augustinum lib. 4 de Moribus Eccles. Cath. cap. 33, et alios. Addit etiam hoc loci Ambrosius noster, *sed raptus a tribunalibus:* quibus verbis etiam lib. 1 Offic. cap. 1, num. 4, usus reperitur. Opponit quoque non illepide præconis, qui tumultum reprimere atque audientiam parare in foro solet, clamoribus, psalmistæ cantum, id est, cantorum ecclesiasticorum modos. Infra vero ubi se pro Ecclesia suscepisse quosdam labores testificatur, probabile est nihil aliud nisi certamina contra Symmachum aut Justinam imperatricem ab eodem inita designari. Quæ quidem omnia sicut et subinde inspersa intimæ demissionis testimonia tam clare auctorem loquuntur Ambrosium, ut mirum videatur, quid sibi voluerit Sotus, dum ob eadem Præsuli nostro hoc ipsum opus adjudicavit.

70. Tamen si hanc æquare non possumus, scit Dominus Jesus et infirmis subvenire, ubi non est quæ possit parare convivium, quæ deferre unguentum (Joan. xii, 7), quæ fontem aquæ vivæ secum portare. Venit ipse ad sepulcrum.

71. Utinam ergo ad hoc monumentum meum digneris accedere (Joan. xi, 34), Domine Jesu, tuis me lacrymis laves; quoniam durioribus oculis non habeo tantas lacrymas, ut possim mea lavare delicta! Si illacrymaveris pro me, salvus ero: si dignus fuero lacrymis tuis, e fetorem abstergo delictorum omnium: si fuero dignus ut paulisper illacrymes, vocabis me de monumento hujus corporis, et dices: *Exi foras* (Ibid., 43), ut non intra corporis hujus angustias inclusæ teneantur cogitationes meæ: sed egrediantur ad Christum, in lumine versentur; ut non cogitem opera tenebrarum, 432 sed opera lucis. Qui enim peccatum cogitat, intra suam conscientiam studet se ipse includere.

72. Voca ergo foras servum tuum. Quamvis ligatus vinculis peccatorum meorum, vinctos habeam pedes, innexas manus, et cogitationibus et operibus mortuis jam sepultus; te vocante, liber egrediar, et inveniar unus de discumbentibus in convivio tuo, et domus tua pretioso replebitur unguento; siquidem redimere dignatus es, custodieris. Dicitur enim: *Ecce ille f non in Ecclesiæ nutritus sinu, non edomitus a*

tratum, aut in hæreticorum schismaticorumve cœtu vixisse fateatur. Illud enim tantum innuit, se inter eos qui destinati ad altaris ministerium a pueritia in Ecclesia instituebantur, non fuisse nutritum. De hac porro puerorum ecclesiastica institutione ad epist. 1 Siricii cap. 3 et 9; item conc. Carth. iii can. 19, Paulinum episcopum de sancto Felice carm. 4, Paulinum diaconum in Ambrosii Vita de se loquentem; Ambrosium ipsum in Exhort. Virgin. de Laurentio, atque alibi; Augustinum lib. 4 de Moribus Eccles. Cath. cap. 33, et alios. Addit etiam hoc loci Ambrosius noster, *sed raptus a tribunalibus:* quibus verbis etiam lib. 1 Offic. cap. 1, num. 4, usus reperitur. Opponit quoque non illepide præconis, qui tumultum reprimere atque audientiam parare in foro solet, clamoribus, psalmistæ cantum, id est, cantorum ecclesiasticorum modos. Infra vero ubi se pro Ecclesia suscepisse quosdam labores testificatur, probabile est nihil aliud nisi certamina contra Symmachum aut Justinam imperatricem ab eodem inita designari. Quæ quidem omnia sicut et subinde inspersa intimæ demissionis testimonia tam clare auctorem loquuntur Ambrosium, ut mirum videatur, quid sibi voluerit Sotus, dum ob eadem Præsuli nostro hoc ipsum opus adjudicavit.

puero, sed raptus a tribunalibus, abductus de vanitatibus sæculi hujus, a præconis voce ad psalmistæ assuefactus canticum, in sacerdotio manet non virtute sua, sed Christi gratia, et inter convivias mensæ celestis recumbit.

73. Serva, Domine, munus tuum, ^a custodi donum quod contulisti etiam refugienti. Ego enim sciebam quod non eram dignus vocari episcopus; quoniam dederam me sæculo huic: sed gratia tua sum quod sum. Et sum quidem minimus omnium episcoporum et infimus merito; tamen quia et ego laborem aliquem pro sancta Ecclesia tua suscepi, hunc fructum tuere; ne quem perditum vocasti ad sacerdotium, eum sacerdotem perire patiaris. ^b Ac primum da ut condolere norim peccantibus affectu intimo; hæc enim summa virtus, quia scriptum est: *Et non gaudebis super filios Juda in die perditionis eorum, et ne magna loquaris in die tribulationis eorum* (Abdi., 12): sed quotiescumque peccatum alicujus lapsi exponitur, compatiar: nec superbe increpem, sed lugeam et deſeam; ut dum alium ſeo, me ipsum deſeam dicens: *Justificata est magis Thamar, quam ego* (Gen. xxxviii, 26).

74. Fortasse adolescentula lapsa sit, occasionebus quæ delictorum fomites sunt, decepta ac præcipitata sit; peccamus et seniores. Repugnat in nobis lex hujus carnis, legi mentis nostræ, et captivos nos trahit in peccatum, ut faciamus quod nolumus (Rom. vii, 25). Illi de ætate suppetit excusatio, mihi jam nulla; illa enim debet discere nos docere. Ergo *justificata est magis Thamar, quam ego* (I Tim. vi, 10). ^c

75. Incusamus alicujus avaritiam, recordemur si nihil ipsi avare fecimus: et si fecimus, quoniam radix est malorum avaritia, et tamquam sub terra occulte in nostro serpit corpore, dicamus singuli: *Justificata est magis Thamar, quam ego*.

433 76. Si commoti fuerimus in quemquam graviter, levioſer causam laicus habet quam episcopus, ^e eo quod commotus egerit aliquid; retractemus nobiscum, et dicamus: *Justificatus est magis iste, qui commotionis arguitur, quam ego*. Hæc enim si dicamus, ipsi nobis cavemus; ne dicat nobis Dominus Jesus, aut quisquam de discipulis ejus: *Festucam in oculo fratris tui vides; trabem autem quæ in oculo tuo est, non vides. Hypocrita, eijce primum trabem de oculo tuo, et tunc videbis eijcere festucam de oculo fratris tui* (Math. vii, 4, 5).

77. Non ergo erubescamus dicere graviorem nostram culpam esse, quam ejus quem arguendum putamus; quia dixit hoc Judas qui arguebat Thamar, et recordatus suam ipse culpam, ait: *Justificata est*

^a Cod. Ben., *custodi domum, quam contulisti*.

^b Omnes edit. ac mss. duobus exceptis, *ac primum ut condolere norim*. Cod. Lauduv., *Ac primum ut condoleremus*. Optime Germ. antiqui, *ac primum da, etc.*

^c Nonnulli mss., *eo quod commodius egerit*.

^d Sic omnes mss.; omnes vero edit., *non approbem*.

^e Mss. complures, *ex ingrato*; unus, *ex integro*;

magis Thamar, quam ego (Gen. xxxviii, 26). In quo et altitudo mysterii est, et morale præceptum: et ideo culpæ ejus deputatum non est; quia ipse se accusavit prius, quam ab aliis accusaretur.

78. Non ergo gaudeamus super alicujus peccato, sed magis lugeamus; quia scriptum est: *Noli supergaudere mihi, inimica mea; quia cecidi: sed resurgam; quoniam si sederò in tenebris, Dominus illuminabit me. Iram Domini sustinebo, quia peccavi ei; donec justificet causam meam, et faciat judicium meum, et educat me ad lumen, et videbo justitiam ejus: et videbit inimica mea, et cooperietur confusione, quæ dicit ad me: Ubi est Dominus Deus tuus? Oculi mei videbunt eam, et erit in conculcationem sicut lutum in via* (Mich. vii, 8 et seq.). Nec immerito, quoniam qui lapsu alieno

^b gaudet, diaboli gaudet victoria. Et ideo doleamus magis cum audimus perisse hominem, pro quo Christus mortuus est, qui nec in messe stipulam negligit.

79. Atque utinam hanc stipulam in messe, hoc est, inanem avenam fructus mei non abiciat, sed colligat, sicut ait quidam: *Hæu me, quia factus sum sicut qui colligit stipulam in messe, et racemum in vindemia* (Mich. vii, 1) ut vel primitiva manducet in me gratiæ suæ, etsi posteriora ^d non approbet.

CAPUT IX.

Quo pacto fides ad poenitentiam necessaria? Quot etiam solvendi subsidia cuique suppetant? Orationem, festus ac jejunia pecuniis potiora esse. Quod ubi exemplis confirmavit, additque ad veniam liberalitatem multum valere, sed fidei conjunctam, vitia ejusdem liberalitatis nonnulla referi. His alios quosdam poenitiæ jungit defectus, eorum nempe vel qui statim reconciliari expetunt de solito luxu nihil remittentes, vel qui poenitentiam in sola sacramentorum abstinentia locant, vel demum qui spe poenitiæ effunduntur in libidines.

80. Ergo et agenda poenitentiam, et tribuendam veniam credere nos convenit; **434** ut veniam tamen tamquam ex fide speremus, non tamquam ex debito; aliud est enim mereri, aliud præsumere. ^e Tamquam ex syngrapho fides impetrat: præsumptio autem arroganti est propior, quam roganti. Prius solve quod debitum est; ut quod speraveris, impetrare merearis. Solve boni affectum debitoris, ^f ut versuram non facias, sed fidei tuæ censu contracti hominis lenus evacues.

81. Plura solvendi habet subsidia, qui Deo quam is qui homini debet. Homo pecuniam pro pecunia reposcit, quæ non semper debitori præsto est: Deus affectum exigit, qui in tua potestate est. Nemo pau-

cæteri, *ex syngrapho*; pro quo edit., *ex syngrapha*. Iterum paucis post versibus, ubi cuncte edit. et mss. nonnulli, *ut usuram non facias*: unus, *ut versuram non facias*, reliqui, *ut versuram, etc.* Est autem versuram facere ita mutare creditores, ut ad pecuniam quæ sub mediocri fenore alicui debetur, dissolvendam, ab alio summam necessariam cum onere majoris fenoris accipias.

^f Edit. et quidam mss., *ut usuram non facias*.

per est qui Deo debet, nisi qui se ipsum pauperem fecerit. Et si non habet quæ vendat, habet quæ solvat. Oratio, lacrymæ, jejunia, debitoris boni census est, multoque uberior, quam si quis ex pretiis fundorum pecuniam sine fide deferat.

82. Denique pauper erat Ananias, cum vendito agro, pecuniam deferret ad apostolos; unde nec solvere se potuit, sed implicavit (Act. v, 1, 2). Dives illa vidua quæ duo æra minuta in gazophylacium misit, de qua dictum est: Hæc vidua paupercula plus omnibus misit (Luc. xxi, 2). Non enim pecuniam Deus, sed fidem quærit.

83. [Alias cap. IX.] Neque ego abnuo liberatitibus in pauperes factis posse minui peccatum; sed et fides commendet expensas. Quid enim prodest collatio patrimonii sine gratia charitatis?

84. Sunt qui ad jactantiam solam decorem largitatis affectent; ut eo se probatos vulgo videri velint, quod sibi nihil reliquerint: sed dum presentis sæculi mercedem requirunt, non reconducunt futuri; et quia hic perceperunt mercedem suam, illic sperare non possunt.

85. Sunt qui opes suas tumultuario mentis impulsu, non iudicio perpetuo, ubi Ecclesiæ contulerint, postea revocandas putarunt: quibus nec prima ^a merces rata est, nec secunda; quia nec prima iudicium habuit, et secunda habuit sacrilegium (17, q. 4, c. Sunt qui opes).

86. Sunt quos pœnituerit opes suas divisisse pauperibus: sed eos qui pœnitentiam agunt, ^b hoc solum pœnitere non debet, ne ipsius pœnitentiæ agant C pœnitentiam. Nam plerique futuri supplicii metu peccatorum suorum conscii, pœnitentiam petunt, et cum acceperint, publicæ supplicationis revocantur pudore. Hi videntur maiorum petiisse pœnitentiam agere bonorum.

87. Nonnulli ideo poscunt pœnitentiam, ut statim sibi reddi communionem velint. Hi non tam se solvere cupiunt, quam sacerdotem ligare; suam enim conscientiam culpa non exuunt, et ^c sacerdotis

^a Mss. plerique, *merces grata est: unus, gratia est.* Hoc autem loco mirari subit, quam abhorruerit ab avaritia noster Ambrosius; quandoquidem munera semel Ecclesiæ oblata et tradita repetenti domino restituere adeo paratum se significat. Animum a cupiditate adeo liberum discipulus ejusdem Augustinus egregie imitatus est, quemadmodum in ejus vita cap. 24 testatur Possidius. Aliis etiam locis non ab similem divitiarum contemptum præ se fert Ambrosius: vide quæ in Lucæ Evang. super eadem re disserit, lib. viii, num. 79, sicut et Epist. de Basilicis non tradendis.

^b Ita vet. edit. in corpore, et cuncti mss. Eras. autem et Gill. in margine, *hoc solum timere oportet: quam lectionem Rom. edit. transtulit in contextum.*

^c Mss. aliquot. *sacerdotes induunt quibus, etc.*
^d Eras. et Gill. in marg. ac Rom. edit. in corp., *immundis spiritibus.* At Rom. edit. sola, *non facile impertenda;* reliquæ omnes, mss. omittunt quæ facile.

^e Ultimæ edit., *candida veste incidere.*
^f Nonnulli mss. melioris ævi, *oblationis et gratiæ.* Non absurdo sensu. Etenim alludere potuit ad morem veterum, quo qui sacris operaturi erant, veste pura indui solebant: at in recepta lectione alluditur ad

induunt, cui præceptum est: *Nolite sanctum dare canibus, neque miseritis margaritas 435 vestras ante porcos;* hoc est, ^d immundis impuritatibus sacrae communionis non impertienda consortia.

88. Itaque videas eos ^e mutata veste incidere, quos lugere et gemere oportebat; quia vestem illam ^f oblationis et gratiæ sordidarunt: feminas autem margaritis onerare aures, curvare cervices, quas bene Christo, non auro, inclinarent: quæ se ipsas flere debebant, quod margaritam quæ de cælo est, perdidissent.

89. Sunt etiam qui arbitrentur hoc esse pœnitentiam, si abstineant a sacramentis cælestibus. ^g Hi sæviores in se iudices sunt, qui pœnam præscribunt sibi, declinant remedium, quos vel pœnam suam ^B conveniebat dolere; quia cælesti fraudarentur gratia (De Pœnit., dist. 1, cap. Sunt qui arbitrentur).

90. Alii proposita spe agendæ pœnitentiæ, licentiam sibi delinquendi propagatam putant; cum pœnitentia remedium peccati sit, non peccandi incentivum. Vulnere enim medicamentum necessarium est, non vulnus medicamento; quia propter vulnus medicamentum quæritur, non propter medicamentum vulnus desideratur. Infirma deinde spes quæ committitur temporis; cum omne tempus incertum sit, omni spes temporis non sit superstes.

CAPUT X.

Ut pudor quo revocantur a publica pœnitentia fontes, depellatur, profanorum agendi ratione proposita, utilitatem precum ab omni Ecclesia simul emissarum, ac lugentium sanctorum exempla promit. Tum reprehensis qui eandem pœnitentiam ducunt sæpius iterandam, quam difficulter bene agatur, quoque modo exsequenda sit, explicat.

91. An quisquam ferat ut erubescas Deum rogare, qui non erubescis rogare hominem? et pudeat te Deo supplicare, quem non lates; cum te non pudeat peccata tua homini, quem lateas, confiteri? ^h An testes precationis et conscios refugis, cum si

vestem baptismalem, de qua supra.

^g Rom. edit. sola, *Hi severiores;* et infra cum uno vel altero mss. *præscribunt, si declinant, etc.*

^h Sic omnes edit. ac pauci mss. reliqui autem magno consensu, *Antistites precationis,* præter duos in quibus *prædicationis;* minus commode. Quod vero ad vocem *Antistites,* ea non omnino displicet, cum referri possit ad presbyteros sive diaconos, qui pœnitentium orationibus præesse ab episcopo jubebantur. Sed gravior difficultas est quo sensu accipi debeant superiora illa, *cum te non pudeat, etc.* Bellarminus et alii catholici cum illo eadem de auriculari, ut vocant, confessione interpretantur: quæ contra Dallæus, Albertinus alique heterodoxi pertinacius ad publicam peccati declarationem, quam non lingua vel ore, sed lacrymis, gestu et totius habitu corporis efferebant, transferunt. At eos adversus apertam veritatem vana moliri manifestum est: nam 1° locutione utitur singulari, *homini,* inquit, *quem lateas, confiteri,* nemo quippe non videt, si publicam exomologesin significare habuisset in animo, ratiocinium per numerum multitudinis multo efficacius fuisse futurum; 2° demonstrat series omnis orationis pœnitentes non ob aliud avocatos a publica supplicatione, nisi quia

homini satisfaciendum sit, multos necesse est ambias, obsecres, ut dignentur intervenire; ad genua te ipse prosternas, osculeris vestigia, filios offeras culpæ adhuc ignaros, paternæ etiam veniæ precatores? **436** Hoc ergo in Ecclesia facere fastidis, ut Deo supplices, ut patrocinium tibi ad obsecrandum sanctæ plebis requiras; ubi nihil est quod pudori esse debeat, nisi non fateri, cum omnes simus peccatores: ubi ille laudabilior, qui humilior; ille justior, qui sibi abjectior.

92. *Fleat pro te (De Pœnit., dist. 1, cap. Fleat)* mater Ecclesia, et culpam tuam lacrymis lavet, videat te Christus mœrentem, ut dicat: *Beati tristes, quia gaudebitis (Luc. vi, 21)*. Amat ut pro uno multi rogent. Denique in Evangelio motus viduæ lacrymis, quia plurimi pro ea flebant, filium ejus resuscitavit *(Luc. vii, 13)*. Ideo citius exaudivit Petrum, ut Dorcas resurgeret *(Act. ix, 36)*; quia pauperes mortem mulieris ingemiscebant. Ideo ipsi Petro statim remisit, quia amarissime flevit. Et tu si amarissime fleas, Christus ad te respiciet, culpa discedet *(Luc. xxii, 62)*.
 a Usus enim doloris ablegat luxuriam criminis, erroris delicias. Ita dum dolemus admissa, admittenda excludimus, et fit quædam de condemnatione culpæ disciplina innocentia.

93. Nihil ergo te revocet a pœnitentia, hæc tibi communis cum sanctis est: utinamque imitanda talis, qualis sanctorum deploratio. David manducabat sicut panem cinerem, et potum suum cum lacrymis temper ejus exteriores actus prodebant esse se peccatores: 3° satisfactionis et confessionis manifestum discrimen exprimitur; verba enim proxime citata pertinent ad confessionem, ad satisfactionem vero sequentia: *cum si homini satisfaciendum sit, etc.*

a Mss. aliquot, *Uaus enim; Clar., Vulnus enim, doloris abnegat; quidam obligat, luxuriam, etc.*

b Non pauci, nec deteriores mss., *Merito reperiantur*; paulo melius qui cum Grat. distinguunt, *merito. Reperiantur*, quibus tamen præferendi alii, et edit. Porro non obscure hic declaratur olim semel actam publice pœnitentiam non magis iterari consuevisse, quam baptismum. Idem etiam sub finem sequentis cap. significatur. Hanc autem sententiam Ambrosianam aliis Patribus communem fuisse cognoscere est ex Tertull. de Pœnit. cap. 7, Siricio Pont. Rom. epist. i ad Himer. can. 4, August. epist. 157 novæ edit., et aliis. Immo vero non aliter hi loci Ambrosiani accipiuntur a Magistro Sent. in iv distin. 14; a Divo Thoma in parte, quæst. 80, art. 10, ad 2, atque ab aliis post ipsos theologis. Verum hæc in re illi decepti sunt, quod eos qui peracta publica pœnitentia rursus in peccatum essent delapsi, ad secretam pœnitentiam admissos putaverint. Etenim qui ad pristina scelera quasi canes ad vomitum revertebantur, jam sibi ipsi relinquebantur, ut Deum qua potiori via visum fuisset, placarent; ita tamen ut in exitu vitæ per absolutionem reconciliati munirentur sacro viatico communionis. Qua de re adis Morinum de Administ. Pœnit. lib. ix, c. 29, et Alexandrum Sæc. in Hist. Eccl., dissert. 10. Cæterum præter illam graviorum criminum pœnitentiam alia quoque erat pro culpis levioribus, et quotidianis. Tametsi vero utrumque peccati genus apte distinguatur ab Ambrosio, cum tamen is quæ pro levibus, quæve pro gravibus haberi debeant, non edisserat, lectorem remittimus ad Auctorem ejus sermonis, qui inter duobus August. editus est 352, num. 7.

A perabat *(Psal. ci, 10)*; ideo nunc amplius gaudet, quia amplius flevit: *Per exitus aquarum descendunt, inquit, oculi mei (Psal. cxviii, 136)*.

94. Joannes multum ploravit, et revelata sibi dicit Christi mysteria *(Apoc. v, 4)*. At vero illa mulier, quæ cum esset in peccatis, et deberet flere, gaudebat, et veste purpurea atque coccinea operiebatur, et auro se multo et pretiosis lapidibus ornabat, æterni fletus nunc luget ærumnam *(Apoc. xvii, 4)*.

95. b Merito reprehenduntur *(De Pœnit., dist. 3, c. Reperiuntur)* qui sæpius agendam pœnitentiam putant; quia luxuriantur in Christo. Nam si vere agerent pœnitentiam, iterandam postea non putarent; quia sicut unum baptisma, ita una pœnitentia, quæ tamen publice agitur; nam quotidiani nos debet pœnitere peccati: sed hæc delictorum leviorum, illa graviorum.

96. Facilius autem *(De Pœnit., dist. 1, c. Sunt qui, § Facilius)* inveni qui innocentiam servaverint, quam qui congrue egerint pœnitentiam. An quisquam illam pœnitentiam putat, ubi acquirendæ ambitio dignitatis, ubi vini **437** effusio, ubi ipsius c copulæ conjugalis usus? Renuntiandum sæculo est: somno ipsi minus indulgendum, quam natura postulat; interpellandus est gemitibus, interruptendus est suspiriis, sequstrandus orationibus: vivendum ita, ut vitali huic moriamur usui, se ipsum sibi homo abneget, et totus mutetur: sicut quemdam adolescentem fabulæ ferunt d propter amores meretricios peregre profectum, et

c Pauci mss. *culpæ conjugalis*. Haud satis recte; non enim de adulterio, quod nemini licet: sed de conjugali congressu, a quo soli pœnitentes jubentur abstinere, hic agitur. Verum fortasse miraberis cur hujusmodi abstinentiam exigit Ambrosius, cum eadem illa non memoretur in iis operibus, quæ pœnitentibus observanda imperant alii Patres. Attamen eum continentia usum obtinuisse illis temporibus videmur hinc posse colligere, quod Siricius papa epist. ad Himer. num. 5 eos qui publicam egerint pœnitentiam, si novum conjugium postea inierint, a communione præterquam in mortis articulo removei: quemadmodum etiam conc. Arelat. ii, can. 21, cujus insuper can. 22 prohibetur, ne pœnitentia publica cuiquam conjugato sine conjugis consensu imponatur. His adde quod videatur mitigata illa severitas a Leone pont. epist. ad Rusticum Narbon. a conc. Tolet. vi, can. 8, nec non a Tullen. ii, a quibus permittitur publicis pœnitentibus, ut si continere se non valeant, copulam legitimæ uxoris appetant, ne fornicationis periculo exponantur. Nec sane mirum si continentia imponebatur in publica pœnitentia, quando eadem ab innocentibus etiam in jejuniis quadragesimali exigebatur: quæ de re videas licet erudit. Thaumassium. Quod autem spectat alia publicorum pœnitentium opera, quæ ab Ambrosio hic describuntur, ea quoque exposita reperies apud alios PP. ut puta Tertull. de Pœnit. cap. 9, 10, 11 et 12; Cyprian. in suis ac Rom. Cleri epist. de Lapsis, Greg. Nyss. hom. de Pœnit., Pacianum Paræni. ad Pœnit., Casarium hom. 8, et alios.

d Vet. edit. ac mss. aliquot, *post amores meretricios*; Rom. edit. et alii quos hic sequimur, *propter amores meretricios*; nonnulli, *amorem meretricium*. Rursus edit. ac pauci mss., *veteri occurrisse dilectæ, quæ ubi non interpellatam*; Rom., *non interpellatam, mirata putaverit*: quidam mss., *postea vero ei occurrisse dilectam, quæ ubi se non interpellatam mirata,*

abolito amore regressum, postea veteri occurrisse A dilectæ, quæ ubi se non interpellavit, mirata putaverit non recognitam, rursus occurrens dixerit : Ego sum ; responderit ille : Sed ego non sum ego.

97. Unde bene Dominus ait : *Qui vult post me venire, abneget semetipsum sibi, et tollat crucem suam, et sequatur me* (Matth. xvi, 24). Etenim qui mortui et sepulti in Christo sunt, non debent iterum velut viventes de hoc mundo decernere. *Ne tetigeritis, inquit, nec attaminaveritis quæ sunt omnia ad corruptelam ipso usu* (Coloss. ii, 20), eo quod ipse hujus vitæ usus corruptela sit integritatis.

CAPUT XI.

Ubi præmisit quominus ad mortem usque baptismus rejiciatur, in causa esse poenitentiam ; eos a quibus ipsa procrastinatur, allatis Scripturæ testimoniis B urget. Subjungit tamen tum agendam illam non esse, cum adhuc fervent cupiditates, at quoad eandem resederint, expectandum.

98. Bona ergo poenitentia, quæ si non esset, omnes ad senectutem differrent ablutionis gratiam. Quibus satis responsi est quia melius est ut habeam quod sarciam, quam non habeam quod vestiar : sed sicut semel assuta redintegrantur, ita frequenter suta solvuntur.

99. Eos autem qui poenitentiam differunt, satis ipse Dominus admonuit dicens : *Poenitentiam agite ; appropinquavit enim regnum celorum* (Matth. iv, 17). Nescimus ergo qua hora fur venerit, nescimus an proxima nocte a nobis nostræ reposcatur anima. C Adam (De Poenit., dist. 1, c. Adam) post culpam statim de paradiso Deus ejecit, non distulit : sed statim separavit a deliciis, ut ageret poenitentiam : statim tunicam vestivit pelliceam, non sericam (Gen. iii, 21).

100. Quid enim est quod differas ? An ut plura peccata committas ? Ergo quia Deus 438 bonus est, ideo tu malus, et divitias bonitatis ejus et patientiæ contemnis (Rom. ii, 4) ? Sed bonitas Domini magis ad poenitentiam te debet adducere. Ideo ad omnes sanctus David dicit : *Venite adoremus, et procidamus ante eum, et ploremus ante Dominum nostrum, qui fecit nos* (Psal. xciv, 6). De peccatore autem sine poenitentia mortuo, quia nihil aliud superest nisi graviter morere, nisi flere, habes plorantem ipsum

hinc putavit ; aliqui, admirata sit, putaverit ; cæteri D qui et potiores, ut in textu.

^a Amerb. et Eras., *Inducit lapsorum gemitus in ipso tempore præsentium et rerum labentium, etc.* Gill. ac mss. ut nos in textu, nisi quod horum quinque pro gemitus habent genus, minime male. Nam ea vox per syllepsin ad adjectivum positos referri potest, ut hic sensus sit, *Inducit lapsos homines..... positos, etc.* Rom. edit. *Inducit lapsorum gemitus et in ipso præsentium et rerum, etc.*

^b Ita vet. edit. ac plures mss. quorum tamen unus pro *pulchra* legit *pura*, et alii non pauci, *defluerit* pro *deflexerit*. At Rom. edit. cæterique mss. a nobis hoc solo dissident, quod e voce *cognitionis* fecere *conditionis*.

^c Etsi passim in hisce libris Ambrosius aliorum Patrum exemplo peccatores ad poenitentiam non diu-

et dicentem : *Filius meus Absalon, filius meus Absalon* (II Reg. xviii, 33). Qui enim penitus est mortuus, sine ulla exceptione defletur.

101. De his autem qui exsules atque peregrini limitum paternorum, quos lex Moysi sancta præscripsit, mundanis implicabuntur erroribus, audis canentem : *Super flumina Babylonis illic sedimus et flevimus, dum recordaremur Sion* (Psal. cxxxvi, 1). Inducit enim ^a lapsorum gemitus, in ipso temporum præsentium et rerum labentium adhuc positos statu debere respicere ; eorum videlicet exemplo, qui propter peccati pretium deducti erant in captivitatis ærumnam.

102. Nihil est autem (De Poenit., dist. 1, c. Sunt qui, § Nihil est) quod tam summo dolori sit, quam ut unusquisque positus sub captivitate peccati, recordetur unde lapsus sit, atque unde deciderit ; eo quod ad corporea atque terrena ab illa speciosa ac pulchra ^b divinæ cognitionis intentione deflexerit.

103. Sic habes Adam abscondentem se, ubi Deum cognovit esse præsentem, et quæsitus latere voluisse, et vocatum a Domino ea voce quæ latentis morderet affectum, hoc est : *Adam, ubi es* (Gen. iii, 9) ? Hoc est, cur te abscondis ? cur lates ? cur fugis eum, quem videre desiderabas ? Ita gravis culpa est conscientiæ, ut sine iudice ipsa se puniat, et velare se cupiat ; et tamen apud Deum nuda sit.

104. Et ideo nemo in peccato positus arrogare sibi debet auctoritatem aut usurpationem sacramentorum (De Poenit., dist. 1, c. Sunt qui, § Nemo) ; quia scriptum est : ^c *Peccasti, quiesce* (Gen. iv, 10). Quod in præsentis psalmo David dicit : *In salicibus* (De Poenit., dist. 3, c. In salicibus), inquit, *in medio ejus suspendimus organa nostra ; et infra : Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena* (Paul. cxxxvi, 1, 2) ? Si enim caro menti repugnat, nec subdita est animi gubernaculo, et mentis imperio, aliena est terra quæ non domatur exercitio cultoris, et ideo non potest fructus charitatis, patientiæ, ac pacis afferre. Melius 438 est ergo tunc quiescere, ^d cum exercere non queas opera poenitentiae ; ne in ipsa poenitentia fiat, quod postea indigeat poenitentia. Quæ si semel fuerit usurpata, nec jure celebrata, nec prioris fructum obtinet, et auferet usum posterioris (De Poenit., dist. iii, c. Si quis, § Poenitentia).

tius procrastinandam impellat urgeatque ; cum tamen ea, sicuti dictum est, non iteraretur, prudenter monet ejusdem tempus iis neutiquam esse maturandum, qui adhuc ætatis cupiditatumque æstu sic abripiuntur, ut vix sperandum videatur ipsos in pristinam consuetudinem non relapsuros. Et hæc causa fuit etiam Monicæ baptismatis in Augustino filio differendi. Interim quid istis præcipue observandum sit, præcipit sanctus doctor : ac primum eos ab usurpanda, hoc est, indigne sumenda eucharistia deterret. Ad id venuste accommodat hunc ipsum Genesis locum, non secus ac verbo *quiesce* Cainum a sacrificio Deus removisset : quod verbum argute ad excusandi seu defendendi peccati prohibitionem idem traducit lib. ii de Cain. et Abel, cap. 7.

^d Mss. nonnulli, cum exercere non quæras.

105. Sane et cum caro repugnat, mens ad Deum debet esse intenta : et si opera non sequuntur, fides non deserat : et si impugnant vel carnis illecebæ, vel potestates adversariæ, maneat mens Deo dedita (Rom. vii, 25). Tunc enim maxime urgemur, cum caro cedit : et sunt qui vehementer incumbant miseræ animæ, quærentes omne auferre præsidium. Unde illud est : *Exinanite, exinanite usque ad fundamentum in ea* (Psal. cxxxvi, 7).

106. Quam miseratus David ait : *Filia Babylonis misera* (Ibid., 8). Misera utique, quia Babylonis filia est, quæ Dei filia esse desivit. Cui tamen 440 medicum invitat, dicens : *Beatus qui tenebit, et allidet parvulos tuos ad petram* (Ibid., 9), hoc est, qui infirmas et lubricas cogitationes elidat ad Christum,

* Amerb. atque Eras., *fides desiderat*; Gill. et mss. aliquot, qui et probatores, *fides deserviat*; Rom., *fides non deserat*; reliqui mss., *non deserat*, nimirum istiusmodi peccatores.

^b Quidam mss., *reverentia et discretione*; unus, et *discernitione*.

^c Mss. non pauci, nec inferioris notæ, *Dicimus*

qui omnes irrationabiles inotus sui reverentia et disceptatione comminuat; ut si adulterino quis amore raptatur, excludat ignem, copulamque meretricis, et se studio suo abdicet, ut Christum acquirat.

107. ° Didicimus ergo (*De Pœnit.*, dist. 4, c. Sunt qui, § *Didicimus*) et agendam pœnitentiam, et eo agendam tempore quo culpæ defervescat luxuria : et in captivitate peccati positos, reverentiores nos, non usurpatores esse debere. Nam si Moysi propius accedere gestienti, ut cognitionem mysterii cœlestis lauriret, dicitur : *Solve calceamentum pedum tuorum* (Exod. iii, 5); quanto magis nos animæ nostræ pedes exuere vinculis corporalibus, et gressus omnes mundi istius nexu debemus absolvere ?

B ergo; unus, *Discimus ergo*; reliqui autem, ac vet. edit. cum Grat. ut in textu. Iterum vero pro, *culpæ defervescat luxuria*, mss. aliquot inveniunt, *culpæ defervescat luxuria*. Denique ubi edit. *usurpatores*, mss., uno excepto, esserunt, *usurpatiores*. Legendum forsitan, *usurpantiores*.

IN LIBROS DE FIDE ADMONITIO.

Cum Ecclesiam Mediolanensem Auxentius, pulso sancto præsule Dionysio, fretus Constantii Ariani imperatoris adminiculo, per vim occupasset, ac eam omni scelere lacerasset deformassetque, extra dubium est Ambrosium simul ac in hujus demortui locum electus fuit, nihil habuisse antiquius, quam ut ruinas sub tyrannica Arianorum dominatione illatas repararet. Aspiravit tam piis conatibus divinus favor. Etenim licet a sæcularibus dignitatibus ad episcopalem esset translatus, illico tamen tantam sui admirationem concitavit, ut eum omnes spectarent quasi veritatis magistrum atque oraculum.

His motus Gratianus Cæsar, cum in procinctu esset ut in Orientem proficisceretur, Valenti patruo suo contra Gothos bellum gerenti supplicat laturus, ab illo commentationem qua divinitas Christi astrueretur (Lib. 1 de Fide, prolog.; lib. iii, cap. 1, num. 1), poposcit; ut illa se adversus Arianam pestem in iisdem provinciis atrociter grassantem tamquam presentaneo antidoto communiret. Ambrosius, laudata imperatoris fide (Lib. 1, prolog., num. 4), lubentiori animo sese exhortationem ad fidem quam disputationem de fide scripturum fuisse professus, ejus tamen voluntati obtemperare ita voluit, ut paucis atque ex auctoritate Conciliorum (Ibid., num. 5), potissimum vero Nicæni concertaret.

Opere in duos libros distributo, statim a limine quid inter Catholicam fidem atque Arianam perfidiam intersit discriminis, proponit (Lib. 1, cap. 4, num. 6 et seq.). Illic etiam naturæ in Deo unitatem (Ibid., num. 8 et seq.), nec non personarum trinitatem asserit, unde Christum Filium Dei esse, ipsique adorationem tamquam vero Deo deberi probat (Cap. 2, num. 13): quippe qui et attributis divinis sit præditus (Ibid., num. 14, 15), et in Scriptura quatuor divinitatis nominibus significetur (Num. 16 et seq.). Deinde ex Esaia et Jeremia docet (Cap. 3, 4) hoc illud esse quod communis natura clamat. Mox præcipuis Ariani erroris capitibus ob oculos positus, nimirum queis Filius dissimilis Patri, ex tempore cœpisse, et creatus esse prædicabatur (Cap. 5): contra vero bonus, omnipotens, verus Dei Filius, ac divinitate unus cum Patre negabatur, singula hæc duobus libris adoritur atque evertit. Igitur ubi præmonuit (Cap. 6) ex Ariane factionis ducibus, quos inter se dissidere non ignoraret, nullum abs se privatim, sed universim omnes sub hæreticorum nomine impugnandos; Filium in omnibus Patri similem esse (Cap. 7), ipsique cœternum (Cap. 8 et seq.) demonstrat, ac proinde nec factum (Cap. 14 et seq.) neque creatum. Unde colligit Nicænorum Patrum definitioni, quam Ariminensium quoque prima et tertia confessio probavit, subscribendum (Cap. 18, 19). Postremo Deum comprecatur (Cap. 10, num. 122), ut lectoribus suis et maxime imperatori hanc mentem injiciat, qua sacro fidei deposito (Ibid., num. 126) præferant nihil.

In 4 libra postquam Duodecim titulos quibus Dei Filium designat Scriptura, exposuit (Lib. ii, prolog.), initam in Arianos pugnam prosequitur. Docet (Cap. 1 et seq.) quanta sit in neganda ipsius bonitate impietas. Postea eundem omnipotentem, et licet a Patre quem majorem dicebat, visum, eique subditum, plane tamen liberum fuisse præbat (Cap. 4 et seq.). His addit infirmitatibus illis ac miseris quas infinita sua benignitate victus subierat (Cap. 7), ipsos adduci oportuisse ad saniora: sin minus illum eisdem timendum esse quasi